EBU HANIFE r.a

Ebu Hanife bio je islamski genije. Superiorna inteligencija, suptilna pobožnost i poslovična strpljivost svrstavaju ga u najveće umove koje je iznjedrila islamska povijest. Ljubav prema znanju, napose rješavanju šerijatsko-pravnih enigmi, učiniće ga nezaobilaznim izvorom u islamskim naučnim krugovima i s pravom će biti prozvan El-Imamu-l-a'zam/najveći imam. Ebu Hanifin doprinos hadiskoj znanosti bio je veoma značajan. Međutim, u islamskoj literaturi nalazimo na kontradiktorne stavove kada je u pitanju njegov doprinos ovoj značajnoj islamskoj disciplini. Zato ćemo u ovom radu, uz podatke o njegovoj biografiji, jasno potctrati i njegov ogroman doprinos hadisu i hadiskoj znanosti.
Puno ime mu je Nu'man b. Sabit b. Zuta b. Mah et-Tejmi el-Kufi. Izuzetno je postao poznat po nadimku Ebu Hanife. Također je prozvan El-Imamu-l-A'zam/najveći imam, ili kako ga El-Kettani naziva Imamu-l-eimme/Imam imama, Hafiz Ez-Zehebi nazvao ga je Fekihu-l-milleti/Pravnik vjere, a šejh El-Kasimi Fekihu-l-ummeti/Pravnik ummeta.

Ebu Hanife rođen je 80. god. po Hidžri. To je, naime, godina rođenja koju spominju gotovo svi autori koji su pisali o ovom islamskom geniju. Doduše, u nekim djelima se kao moguća navode 61. god. po Hidžri, 63. god. a u nekim, opet, 70. god. po Hidžri. Međutim, gotovo svi preferiraju 80. god. kao godinu njegovog rođenja.
Rođen je u Kufi, u današnjem Iraku. Bio je perzijskog porijekla. Historičari navode da je Ebu Hanifin djed prihvatio islam. Njegov unuk Isma'il tvrdi da je Ebu Hanifin otac Sabit otišao Aliji, r.a, dok je još bio dijete, pa je, tom prilikom, Alija, r.a, molio Allaha, dž.š, za bereket njemu i njegovom potomstvu. Pa se nada Isma'il da se dova Alije, r.a, uslišala!
Inače, postoje različita mišljenja o porijeklu Ebu Hanifinog oca Sabita. Neki smatraju da je porijeklom iz Nesaa, odakle je Imam En-Nesai, drugi iz Tirmiza, odakle je imam Et-Tirmizi, a treći tvrde da je iz Enbara.

Ebu Hanife živi u veoma bremenitom vremenu, punom političkih i drugih nesuglasica. Živio je u vremenu halife Abdul-Melika, kada je u Iraku namjesnik bio Hadždžadž b. Jusuf, poznat po represijama. Međutim, dolaskom pravednog vladara Omera b. Abdulaziza situacija se uveliko mijenja, pa se takvom promjenom uveliko otvaraju vrata svestranijem obrazovanju ovog nadarenog mladića.
Kufa, mjesto u kome je rođen ovaj velikan postala je u vrijeme Ebu Hanife jedan od najvećih i najpoznatijih islamskih naučnih centara. Ako se zna da je grad utemeljen tek 17. god. po Hidžri onda se, doista, zadivljujuće doima da je grad za samo stotinjak godina postojanja postao jedan od najjačih islamskih centara toga vremena. Kako i ne bi kada se bilježi da je samo u ovom gradu stanovalo i boravilo oko 1.500 ashaba. Čak su dvadeset četverica učesnika Bedra posjetila Kufu a neki su je uzeli za mjesto

stanovanja. Za vrijeme hilafeta Alije, r.a, ovaj grad postao je prijestonica islamske države.
Bilježi se da u Kufi praktično nije bilo ni jednog muhaddisa od koga Ebu Hanife nije bilježio hadis. Među njegove učitelje, samo iz oblasti hadisa koje je slušao u rodnoj Kufi, Ebu-l-Mehasin eš-Šafi'i, spominje devedeset tri. Spomenimo samo neke: Eš-Ša'bi, Amr b. Murre, Mensur b. Ma'mer, El-A'meš, Alkame i dr. Samo Eš-Ša'bi, koji je i prvi probudio Ebu Hanifin interes za izučavanje hadiskih disciplina, sreo je pet stotina ashaba, a od velikog broja njih prenosi i hadise. Katade, jedan od Ebu Hanifinih učitelja, bio je jedan od dvojice najpoznatijih učenika čuvenog ashaba Enesa b. Malika, r.a. Učitelj od koga je Ebu Hanife najviše naučio u rodnoj Kufi i čovjek koji je najviše utjecao na ovog velikana islamske misli bio je, nesumnjivo, Hammad b. Ebi Sulejman, o kojem se Ebu Hanife, u mnogim prigodama, na najljepši način izražavao i za njega dove upućivao!
Nakon što je slušao predavanja u Kufi, a potom u Basri, Ebu Hanife, u namjeri da upotpuni svoj znanstveni opus, odlazi u Mekku i Medinu i tamo nalazi brojne učitelje u hadisu i fikhu i sluša njihova predavanja. Veliki broj priznatih hadiskih autoriteta osnovali su kružoke iz navedenih oblasti u Mekki i Medini, koji su postali svojevrsne škole hadisa i hadiskih znanosti. Najveća i najuglednija škola takve vrste u Mekki bila je škola Ata' b. Ebi Rebaha, čovjeka koji je sreo oko dvije stotine ashaba. Čak su i sami ashabi priznali njegovu učenost. Tako je Abdullah b. Omer, r.a, poznati i učeni ashab, imao običaj kazati: 'Zašto ljudi dolaze meni kada je tu Ata' b. Ebi Rebah'?! Slično je izrekao i Abdullah b. Abbas, r.a, kako bilježe drugi izvori. Od ostalih muhaddisa u Mekki Ebu Hanife sluša predavanja Ikrime, koji je bio učenik Abdullaha b. Abbasa, r.a. Hafiz Ez-Zehebi tvrdi da je Ata' bio učitelj od koga se Ebu Hanife najviše okoristio.
U Medini Ebu Hanife uči od dvojice istaknutih tabi'ina Sulejmana i Salima. Sulejman je bio sluga Mejmune, r.a, časne supruge Allahovog Poslanika, s.a.v.s, a Salim je bio sin Abdullaha, a unuk Omera b. el-Hattaba, r.a. Od njih Ebu Hanife prenosi brojne hadise.
Nakon početnih saznanja i vezanosti za ova dva sveta mjesta i brojne učitelje koje je u njima sreo, Ebu Hanife će često koristiti odlaske na hadž kao metodu susreta sa svojim učiteljima, kako bi se što više družio s njima, učio od njih i razmjenjivao mišljenja. Zna se, kako navode brojni autori, da je Ebu Hanife 55 puta obavio hadž! Nije, onda, ni čudo što je sreo toliki broj učitelja i od njih crpio znanje! Neki navode da je broj njegovih učitelja dosezao cifru od 4.000!!!
Spomenimo neke od brojnih učitelja: Meharib b. Desar, Semmak b. Harb ez-Zuheli, čovjek koji je sreo 80 ashaba i od koga prenose svi autori poznatih šest zbirki hadisa/El-Kutubi-s-sitte, Seleme b. Kuhajl, Ali b. el-Akmer, Se'id b. Mesruk, Atijje b. Sa'd el-Kufi, Musa b. ebi Aiša iz Kufe; Ebu Sufjan Sa'di, Abdulkerim b. Umejje, Katade, Šeddad b. Abdurrahman i dr. iz Basre; Amr b. Dinar, Ismai'il b.Abdulmelik, Haris b. Abdurrahman i dr. iz Mekke; Nafi' mevla Abdullah b. Omer, Jahja b. Se'id, Hišam b. Urve, Abdurrahman b. Hurmuz El-A'redž, Muhammed El-Munkedir, Abdullah b. Omer b. Hafs, Šejban b. Abdullah b. Dinar i dr. iz Medine; Mekhul iz Šama; Ata' b. Ebi Muslim iz Horasana; Rebi'a iz Rejja i brojni drugi. Samo Ebu-l-Mehasin eš-

Šafi'i spominje 319 učitelja od kojih je Ebu Hanife učio!
Najduže se zadržao, kako tvrde brojni autori, uz Hammada b. Ebi Sulejmana, velikog pravnika Kufe, pred kojim je redovno slušao predavanja punih 18 godina! Ebu Hanife zadržao se nekoliko godina u Hidžazu, na kraju vladavine Umejevića i početka vladavine Abbasovića, raspravljajući sa najvećim autoritetima iz druge generacije muslimana – tabi'inima.
On je, kao i svaki drugi musliman, izuzetno volio i respektirao časnu porodicu Muhammeda, s.a.v.s, pa je, otuda, sa velikim zadovoljstvom slušao predavanja i razmjenjivao mišljenja sa imamima iz ove časne porodice. Tako je Ebu Hanife jedno vrijeme slušao predavanja imama Muhammeda Bakira, unuka Husejna, r.a, i njegovog brata imama Zejda, uz koga je proveo pune dvije godine slušajući predavanja u Hidžazu, nakon čega je izjavio: 'Nisam vidio većeg fakiha, ni znanijeg, ni bržeg u odgovoru, niti argumentovanijeg u nastupu od Imama Zejda b.Alija b. Husejna b. Alija b. Ebi Taliba'!
Uz njih je Ebu Hanife slušao Abdullaha b. Hasana b. Hasana b. Alija b. Ebi Taliba i imama Dža'fera b. Muhammeda es-Sadika, sina Muhammeda Bakira, koji je umro 148. god. po Hidžri, dakle, samo dvije godine prije Ebu Hanife. Mnogi autori tvrde da Abdullah nije bio na stepenu njegovog učitelja, već da je Ebu Hanife s njim razmjenjivao mišljenja i da su se međusobno dopunjavali u fikhskim i hadiskim pitanjima. U svakom slučaju, Ebu Hanife je, družeći se sa imamima iz časne porodice Allahovog Poslanika, s.a.v.s, dosta naučio, saznao i prihvatio. Uz to, saosjećao je u njihovim patnjama uzrokovanih ponašanjem tadašnjih vladara.
Ako, dakle, analiziramo njegovo angažirano putovanje u potrazi za znanjem, u Basru – deset puta, u Medinu – više desetina puta, zatim njegov boravak u Mekki od šest godina, kako navodi dr. Mustafa es-Siba'i, i to u periodu od 130 do 136. god. po Hidžri, onda se s pravom, može konstatovati da je ovaj velikan, doista, imao priliku apsorbirati ogromno znanje iz hadisa, fikha i dr. islamskih disciplina od poznatih autoriteta toga vremena!

Ebu Hanife, iz poštovanja prema svome uvaženom profesoru Hammad b. Ebi Sulejmanu, sve do njegove smrti nije organizirao zasebna predavanja niti je predvodio naučne kružoke prepoznatljive za to vrijeme. To je učinio 120. god., nakon smrti svoga profesora, dakle, kada je Ebu Hanife napunio 40 godina života.
Inače, u velikoj kufskoj džamiji bilo je više organiziranih kružoka iz raznih islamskih disciplina. Tako su čuveni El-A'meš Sulejman b. Mihran (umro 148.god. po H.), Mis'ar b. Kidam, zvani El-Mushaf, zbog svoje izuzetne memorije (umro 152.god.), Sufjan Es-Sevri (umro 161.god.), Šu'be b. Ajjaš el-Ezdi (umro 193. god.), Asim b. Ebi-n-Nudžud i dr. imali redovne kružoke i predavanja iz tefsira, hadisa, fikha, kiraeta, arapskog jezika i dr. disciplina. Međutim, Ebu Hanifina predavanja u toj džamiji su bila daleko najposjećenija. Ona su, naime, odisala posebnom atmosferom, u kojoj su, uz izlaganje ovog imama, posebno dolazile do izražaja sklonosti i kvaliteti samih učenika, kroz pitanja, sugestije, prijedloge i rasprave. Svako predavanje i obrađivanje neke tematske cjeline bilo je svojevrsna naučna rasprava!
Imam Ebu Hanife nikada nije donosio gotovo rješenje niti konačak zaključak

dok nije kolsultirao sve članove kružoka, koji su, iako mladi, bili izuzetno inteligentni i nadareni. U njegovom kružoku raspravljalo je, uz ostale, 40 eksperata iz različitih islamskih disciplina. Nakon konsultacija sa svakim članom Ebu Hanife bi naložio jednom od svojih učenika, to bi obično bio Ebu Jusuf, da zapiše rješenje do kojeg se došlo timskim radom.
Njegov kružok u velikoj kufskoj džamiji bio je, bez sumnje, svojevrsna akademija islamskih znanosti, ili, da tako kažemo, institut za islamska istraživanja, u kojem je Ebu Hanifa samo inicirao rasprave i upućivao na pitanja koja će se razmatrati! Budući da je u toj svojevrsnoj akademiji islamskih znanosti bilo vrsnih predstavnika iz svih islamskih disciplina, onda ne treba čuditi što su ta šerijatsko-pravna pitanja bila tako kvalitetno rješavana!
Hatib El-Bagdadi prenosi sa senedom od Ibn Kerame, koji kaže da su jednom prilikom sjedili kod Veki'a b. El-Džerraha, velikog islamskog učenjaka, kada je jedan od prisutnih konstatirao da je u nekom pitanju Ebu Hanife pogriješio! Veki' je, tada, primijetio: 'Kako je mogao pogriješiti Ebu Hanife u čijem su prisustvu bili Ebu Jusuf, Zufer i Muhammed sa svojom analogijom i idžtihadom; Jahja b. Zekerijja b. Ebi Zaide, Hafs b. Gijas, Hibban, Mendel b. Ali, sa svojim pamćenjem hadisa i ogromnom stručnošću i preciznošću u ovoj disciplini; Kasim b. Ma'n sa izuzetnim poznavanjem arapskog i drugih jezika, Davud b. Nusajr et-Tai i Fudajl b. Ijad sa svojim zuhdom i duhovnom prefinjenošću?! U čije, kružoku budu navedeni znalci, on ne može praviti greške, a ako ih i napravi – oni će ga ispraviti'!!!
Imam Et-Tahavi bilježi predaju od Esed b. Furata, velikog islamskog učenjaka i mudžahida (svoj plemeniti život položio je prilikom fetha Sicilije), koji ističe: 'Ebu Hanife imao je 40 učenika – učenjaka koji su bilježili njegove knjige. Među prvu desetoricu spadaju: Ebu Jusuf, Zufer, Davud Et-Tai, Esed b. Amr, Jusuf b. Halid es-Semti i Jahja b. Zekerijja b. Ebi Zaide, koji je te knjige i rasprave bilježio punih 30 godina'!
Ovi primjeri na najbolji način govore o dalekovidosti ovog islamskogh genija. On je pokazao da je preteča suvremenih pedagoških metoda, kada je za rješavanje brojnih šerijatsko-pravnih normi koristio timove eksperata iz različitih oblasti, što se, tek u posljednje vrijeme, prakticira u naučnim krugovima. Otuda nije ni čudo što je Ebu Hanife bio oštro kritikovan od onih koji nisu mogli izići iz logike individualnog razmišljanja i donošenja zaključaka i preusmjeriti se na timski način rada, kako ga je demonstrirao ovaj veliki Imam!
Značajno bi bilo spomenuti da je Ebu Hanifin kružok, kada bi boravio u svetim mjestima – naglasili smo da je čak 55 puta obavio hadždž, bio u Haremi-šerifu ili Revdai-mutahheri, gdje je na naučnom nivou raspravljao sa najvećim islamskim autoritetima., Pouzdano se zna da je, boraveći u Medini, raspravljao sa imamom Malikom i razmijenio mišljenja u vezi sa različitom problematikom.
Ebu Hanife je ostavio ogroman broj učenika. Nije bilo ni jednog dijela islamskog svijeta, izuzev Španije, koji nije preko učenika bio zastupljen njegovim predavanjima.. Spomenimo samo neke mjesta iz kojih su dolazili njegovi učenici: Mekka, Medina, Damask, Basra, Vasit, Mosul, Alžir, Remla, Misir, Jemen, Hemedan, Rejj, Taberistan, Gruzija, Nejsabur, Nisa, Buhara,

Semerkand, San'a, Tirmiz, Havarizm, Medain i dr.
Od izuzetno velikog broja njegovih učenika, koji će ubrzo preplaviti islamske centre širom Hilafeta i postati nosioci islamske misli, spomenućemo samo neke: Abdullah b. el-Mubarek, Ebu Jusuf Ja'kub b. Ibrahim el-Ensari, Zufer b. Huzejl, Muhammed b. Hasan eš-Šejbani, Veki' b. El-Džerrah el-Kufi, Abdullah b. Jezid el-Mukri, Abdulkerim b. Muhammed el-Džurdžani, Kasim b. Ma'n, Jezid b.Harun, Ebu Ishak el-Fezari, Ebu Sa'd es-Sagani, Hafs b. Gijas, Hasan b. Zijad, Fudajl b. Ijad, Davud et-Tai, Isa b. Junus, Abdurrezzak, Haridže b. Mus'ab, Mus'ab b. el-Mikdam, Hammad sin Ebu Hanifin i brojni drugi.
Značajno je spomenuti da je Ebu Hanife, budući da je raspolagao velikim bogatstvom, stipendirao svoje učenike. Prioritet nad imovinom imali su njegovi učenici, pa tek onda njegova porodica.
Kako je njegov kružok sastavljen od eksperata iz svih islamskih znanosti, predstavljao neku vrstu istraživačkog centra, tako je i on sam, sa svojim materijalnim dobrima, predstavljao ministarstvo za prosvjetu ili univerzitet koji se brine o pomoći i stipendijama za studente. Takav nesebičan odnos spram studenata je, na neki način, naslijedio od svog učitelja Hammad b. Ebi Sulejmana, a on, opet, od svog učitelja Ibrahima en-Nehaija, jednog od najpoznatijih i najučenijih tabi'ina. To saznajemo na temelju izjave njegovog najpoznatijeg učenika Ebu Jusufa, koji kaže: 'Ebu Hanife je izdržavao i mene i moju porodicu punih 20 godina!, a kada bih mu rekao: Nisam sreo nikoga darežljivijeg od tebe!, odgovarao bi: To kažeš zato što nisi upoznao moga učitelja Hammada'!
Njegova izuzetna ljubav i pažnja spram svojih učenika bila je paradigmatična. Oni su ga, također, izuzetno voljeli i mnogo respektirali. Njegova izjava na najbolji način će nam ilustrirati ljubav i pažnju i prema učiteljima i prema učenicima. On, na jednom mjestu, kaže: 'Nisam nikada klanjao namaz, otkako je umro moj učitelj Hammad, a da nisam zamolio Allaha Plemenitog za oprost njegovih grijeha i to zajedno sa dovom Allahu Plemenitom za oprost grijeha mojim roditeljima! Također, nikada nisam klanjao a da nisam zatražio oprosta od Allaha Milostivog za grijehe onima od kojih sam nešto naučio i onima koje sam ja nešto naučio'!

Ebu Hanifino znanje i inteligencija ostali su paradigmatični sve do danas. To najbolje ilustriraju riječi Alije b. Asima, koji kaže: Ebu Hanifina inteligencija bi prevagnula ako bi se mjerila sa inteligencijom ostalih stanovnika Zemlje! Konstatacija Jezida b. Haruna slična je prethodnoj. On kaže: Sreo sam mnoge učenjake, ali od Ebu Hanife nisam vidio inteligentnijeg, vrednijeg i pobožnijeg!
Šeddad b. Hakim veli: Nisam vidio znanijeg od Ebu Hanife!
Otuda poznati islamski učenjak Abdullah b. el-Mubarek priznaje: Da me Allah nije pomogao sa Ebu Hanifom i Sufjanom es-Sevrijem, bio bih kao i ostali ljudi!
Hudžr b. Abdu-l-Džebbar prenosi da je jednom prilikom Kasim b. Ma'n upitan: Želiš li biti Ebu Hanifin učenik, obzirom da nijedan naučni kružok nije jači niti korisniji od njegovog? Kasim ga je zamolio da ga odvede Ebu Hanifi. Kada se u to uvjerio, postao je njegov učenik, a kasnije je govorio: Nisam sreo nikoga poput njega! Ebu Hanife bio je islamski genije. Superiorna

inteligencija, suptilna pobožnost i poslovična strpljivost svrstavaju ga u najveće umove koje je iznjedrila islamska povijest. Ljubav prema znanju, napose rješavanju šerijatsko-pravnih enigmi, učiniće ga nezaobilaznim izvorom u islamskim naučnim krugovima i s pravom će biti prozvan El-Imamu-l-a'zam/Najveći imam. Ebu Hanifin doprinos hadiskoj znanosti bio je veoma značajan. Međutim, u islamskoj literaturi nailazimo na kontradiktorne stavove kada je u pitanju njegov doprinos ovoj značajnoj islamskoj disciplini. Zato ćemo u ovom radu, uz neophodne podatke iz njegove biografije, potcrtati i njegov ogroman doprinos hadisu i hadiskoj znanosti.

Ebu Hanife živio je sedamdeset godina u pokornosti Allahu kroz učenje, poučavanje drugih, namaz, post, širokogrudost, darežljivost i brojne druge moralne vrednote koje su ga krasile za njegova plodna života. Ovom prilikom spomenućemo samo neke vrline kojima je bio obasut:

Nije, onda, čudo kada je imam Malik na upit imama Šafije: Da li si sreo Ebu Hanifu?, odgovorio: Vidio sam čovjeka koji je imao tako jake argumente da, kada bi htio nekoga ubijediti da je najobičniji stub od čistoga zlata, on bi to, doista, mogao učiniti!

Prethodna izreka čini nan se sasvim bliskom predaji po kojoj Ebu Hanife nikada u diskusiji i dijalogu nije bio nadmašen niti pobijeđen!

Tajna njegovog poslovičnog znanja, možemo slobodno reći, krije se u činjenici koju spominje Rebi' b. Junus, koji kaže: “Ebu Hanife je jednoga dana ušao kod halife El-Mensura kod koga je već sjedio Isa b. Musa, koji se obratio halifi: Ovo je danas najveći učenjak na svijetu! Halifa ga je upitao: Nu'mane, od koga si uzimao znanje? On je odgovorio: Uzimao sam od Omerovih, r.a, učenika a oni od njega, od Alijinih, r.a, učenika a oni od njega, od učenika Abdullaha b. Abbasa, r.a, a oni od njega, a zar je na Zemlji za vrijeme Abdullaha b. Abbasa. r.a, bilo znanijeg od njega?! Tada je halifa priznao da ga je uvjerio u utemeljenost svoga znanja! “

Koliko je Ebu Hanife bio respektiran i od strane uleme svoga vremena, najbolje ilustrira sljedeći događaj. Kada jeEbu Hanife došao na jedan naučni skup, Sufjan es-Sevri ustao je, zagrlio ga i smjestio ga ispred sebe, što su osudili Abdullah b. Idris i Ebu Bekr b. Ajjaš. Kada je skup završen, oni su iznenađeni pitali Sufjana kako je mogao on, kao predstavnik hadiske škole, ukazati takvu počast jednom predstavniku racionalne škole/Ehlu-r-re'j, koju predstavlja Ebu Hanife?! On im je odgovorio: Zašto me kritikujete zbog toga?! Ebu Hanife je čovjek sa velikim naučnim dignitetom! Ako pred njim ne bih ustao radi njegovog znanja, ustao bih, onda, radi njegovih godina! Ako ne bih ustao zato što je stariji, ustao bih radi njegovog fikha! A ako ne bih ustao ni radi njegovog fikha, onda bih ustao radi njegove pobožnosti!!! Ibn Ajjaš je, nakon toga, izjavio: Sufjan mi je ovim zatvorio usta, tako da mu na to ništa nisam imao reći! Ne čudi onda što je Ibn Ajjaš, nakon što je upoznao Ebu Hanifine kvalitete, izjavio: Ebu Hanife je najvredniji čovjek svoga vremena!

Očito je da je Ebu Hanife svoj izuzetno veliki znanstveni opus ostvario metodom duge šutnje i stalnog meditiranja, kao što primjećuje Šerik en-Neha'i: Ebu Hanife je puno šutio, konstantno razmišljao i vrlo malo govorio sa ljudima!

O Ebu Hanifinom znanju najbolje se izrazio Ibn Džurejdž kada je, pogođen viješću o njegovoj smrti, izjavio: Koje je znanje sa njim otišlo?!

Ebu Hanife predstavlja, bez sumnje, jednog od najvećih islamskih pravnika koje je povijest iznjedrila. On je najstariji od četverice najpoznatijih fakiha. Svi oni učili su od njega. Nije, onda, čudo što je imam Šafija izjavio: Ljudima je neophodan Ebu Hanifin fikh!
On je zajedno sa svojim učenicima, koji će kasnije i sami postati islamski autoriteti u raznim islamskim disciplinama, razmatrao i riješio 1.270.000 šerijatsko-pravnih pitanja.
Abdullah b. el-Mubarek kaže: Sreo sam najpobožnijeg, najbogobojaznijeg, najznanijeg i u fikhu najjačeg čovjeka: najpobožniji čovjek je Abdulaziz b. Ebi Davud, najbogobojazniji je Fudajl b. Ijad, najznaniji je Sufjan es-Sevri, a u šerijatskom pravu najjači je Ebu Hanife! U toj oblasti nisam sreo sličnog njemu!
Jednom prilikom Abdullah b. el-Mubarek bio je upitan: Ko je veći islamski pravnik fakih (Malik ili Ebu Hanife)? Odgovorio je: Ebu Hanife!
Mulejh b. Veki'a kaže da je čuo svoga oca kako ističe: Nisam sreo većeg fakiha od Ebu Hanife. Također, nisam sreo nikoga da ljepše klanja od njega!
Sličnu konstataciju bilježi i Harun b. Se'id od Imama Šafije: Nisam našao nikog jačeg u fikhu od Ebu Hanife!
Nadr b. Šumjel primjećuje: Ljudi su spavali u fikhu, dok ih nije probudio Ebu Hanife!
Ibn Kesir navodi izuzetne pohvale na račun ovog genija, koje su izgovorila ta dvojica islamskih velikana: Sufjan es-Sevri i Abdullaha b. el-Mubarek. Oni tvrde: Ebu Hanife bio je najveći pravnik na Zemlji u svoje vrijeme!
Hafs b. Gijas interesantno zaključuje: Ebu Hanifin fikh tanahniji je i prefinjeniji od poezije! Njemu mahanu samo neznalica može naći!
Jahja b. Se'id el-Kattan, poznati hadiski ekspert, izjavljuje: Ne možemo Allahu lagati! Ništa ljepše nismo čuli od Ebu Hanifinog mišljenja i promišljanja. Najveći dio njegovog promišljanja mi smo usvojili!
Mu'ammer kaže: Ne poznajem čovjeka da ljepše obrazlaže fikh, da ga bolje poznaje i da se bolje snalazi u analogiji od Ebu Hanife!
Mišljenje slično prethodno iskazanim imao je i Ibn Ebi Dža'fer er-Razi, koji je rekao: Nisam sreo većeg fakiha, niti pobožnijeg čovjeka od Ebu Hanife!
Poznati islamski pravnik Mis'ar b. Kidam, priznaje: Samo sam dvojici ljudi u Kufi zavidio: Ebu Hanifi zbog njegovog fikha i Hasanu b. Salihu zbog njegovog zuhda/odricanja od ovoga svijeta!
Sufjan b. Ujejne, poznati islamski učenjak, kaže: Dvije stvari prevazilaze okvire i granice Kufe, osvjetljavajući svjetske horizonte. To su: Hamzin kiraet i Ebu Hanifin fikh!
Hasan b. Ali veli: Čuo sam kada je jedan čovjek upitao Jezid b. Haruna: Halide, ko je najveći fakih kojeg si sreo? Odgovorio je: Ebu Hanife!
Ibn Mubarek zaključuje: Ako iko ima pravo da kaže svoje mišljenje, onda najveće pravo na to ima Ebu Hanife!
Muhammed b. Bišr kaže: Bio sam kod Sufjana es-Sevrija koji me je upitao:

Odakle dolaziš? Odgovorio sam: Dolazim od Ebu Hanife! On mi reče: Došao si od najvećeg fakiha na Zemlji!

Ebu Hanifina pobožnost i bogobojaznost ispunila je brojne stranice u islamskoj literaturi. Po tome je bio prepoznatljiv u svom vremenu. Abdullah b. el-Mubarek kaže: Kada sam stigao u Kufu, pitao sam za najpobožnijeg čovjeka, pa su mi odgovorili da je to Ebu Hanife! Identična predaja bilježi se i od Hasana b. Muhammeda el-Lejsija.
Islamski učenjaci sa krajnjim respektom govore o toj njegovoj pobožnosti, koja se danju manifestirala kroz namaz, post znanje, saznavanje, predavanja i dr, a noću kroz dobrovoljni namaz, dove popraćene skrušenošću i plačom, učenje Kur` ana i duboko razmišljanje o kur` anskim ajetima i brojnim fikhskim pitanjima i neriješenim enigmama. Otuda je njegovo lice svijetlilo nurom imana, kao što primjećuje veliki islamski učenjak Jahja b. Se'id el-Kattan, koji veli: Sjedili smo sa Ebu Hanifom i slušali ga. Kada bih uputio pogled ka Ebu Hanifi, na njegovom licu vidio sam, tako mi Allaha, da se boji Allaha!
Iščitavajući islamsku literaturu istraživač će primijetiti da se brojne izreke islamskih učenjaka o vrlinama ovog velikana graniče sa gotovo nemogućim. U početku sam mislio da se radi o mezhebskoj pristrasnosti. Međutim, kada se konsultiraju djela najvećih islamskih učenjaka koji ne pripadaju hanefijskom mezhebu, kao što su Hatib el-Bagdadi, Ez-Zehebi, Ibn Kesir, Ibn Hadžer el-Askalani, sve hafizi u hadisu, dolazi se do zaključka da je Ebu Hanife, doista, bio osoba izuzetnih vrlina i kvaliteta, koje uvažavaju i ističu i pripadnici drugih mezheba!
O ovom segmentu njegovog života, za ovu priliku, izdvojićemo samo nekoliko rečenica koje će biti sasvim dovoljne da onima koji ga uvažavaju potvrde lijepo mišljenje o njemu, a skepticima da raspršiti sumnje koje su vremenom, iz neznanja ili zavisti, nataložene!
Sufjan b. Ujejne kaže: Allah se smilovao Ebu Hanifi. Puno je klanjao. Na drugom mjestu, veli: U naše doba u Mekku nije ušla osoba sa više namaza od Ebu Hanife!
Jahja b. Ejjub ez-Zahid kaže: Ebu Hanife uopće noću nije spavao! Zbog njegovog dugog, mirnog i skrušenog stajanja u namazu, prozvan je, kako bilježi Ebu Asim en-Nebil, stubom/veted.
Hafs b. Abdurrahman veli: Ebu Hanife je oživljavao noć tako što bi proučio kompletan Kur'an na jednom rekjatu! To je radio punih trideset godina! Ovu konstataciju u sličnoj verziji prenosi i Zafir b. Sulejman.
Esed b. Omer ističe: Ebu Hanife klanjao je sabah-namaz sa jacijskim abdestom četrdeset godina! Gotovo svaku noć bi proučio cijeli Kur'an na jednom rekjatu! Toliko bi plakao noću da bi ga susjedi sažaljevali! Bilježi se da je proučio kompletan Kur'an sedam hiljada puta na mjestu gdje će umrijeti! Hafiz Ibn Kesir navodi da to nije učinio sedam hiljada već sedamdeset hiljada puta!!!
Ebu-l-Džuvejrija konstatira: Družio sam se sa Hammadom b. Ebi Sulejmanom, Muharib b. Desarom, Alkamom b. Mersadom, Avn b. Abdullahom i Ebu Hanifom. Nisam primijetio da iko od njih ljepše provodi noć

u ibadetu od Ebu Hanife! Družio sam se sa njim mjesecima i nisam primijetio da je ikada tokom noći zaspao!
Uz veliku skrušenost za vrijeme namaza, što je bila prepoznatljiva karakteristika ovog velikana, Ebu Hanife je, kako navodi Ebu Jahja el-Hemmani, uljepšavao svoju odjeću, češljao bradu i namirisavao se, ukazujući time počast namazu kroz koji se manifestira direktni kontakt sa Gospodarom svjetova!
Kada je ovahj velikan umro, zatraženo je od Ebu Amareta da ga okupa, što je on i učinio, a nakon gusula, u prisustvu Ebu Hanifinog sina Hammada, koji i prenosi njegove riječi, rekao sljedeće: Allah ti se smilovao i oprostio ti! Postio si trideset godina i nisi zaspao u toku noći četrdeset godina!
Očito je da se se radi o Davudovom, a.s. postu, kada se jedan dan jede a drugi posti. Kada je u pitanju spavanje koje je neophodno za zdravlje i život svake osobe, treba naglasiti da se u islamu prakticira tzv. kajlula/odmor i spavanje između podne i ikindije-namaza. Očito je da je taj odmor bio sasvim dovoljan Ebu Hanifi da noć provede u intenzivnom ibadetu!
On je, iako to nama nemoguće izgleda, znao, kako tvrdi Jahja b. Nasr, proučiti u toku mubarek-ramazana šezdeset puta kompletan Kur'an!!!
Ahmed b. Junus prenosi da je čuo Zaidu koji kaže: Klanjao sam jaciju-namaz zajedno sa Ebu Hanifom u njegovoj džamiji. Želio sam, nakon namaza, ostati sa njim kako bih ga upitao za neka šerijatsko-pravna rješenja. Kada su se ljudi razišli, on je počeo klanjati nafilu-namaz i kada je došao do ajeta: (...pa nam je Allah milost darovao i od patnje u ognju nas sačuvao) , čekao sam dok završi namaz. Međutim, on je ponavljao ovaj ajet sve dok mujezin nije zaučio ezan za sabah-namaz.
Jezid b. Kumejt tvrdi da se Ebu Hanife izuzetno puno sjećao svoga Gospodara. Bojazan od Allaha bila je njegova prepoznatljiva crta. Tako je, jednom prilikom, tvrdi on, jaciju-namaz predvodio Ali b. Husejn, mujezin, koji je na jednom rekjatu učio suru Ez-Zilzal. Za njim je klanjao Ebu Hanife. Nakon namaza, narod se razišao a Ebu Hanife je sjedio na mjestu gdje je klanjao namaz razmišljajući, duboko dišući i uzdišući! Izišao sam polahko iz džamije da me ne primijeti i da ga ne ometam, ostavivši svjetiljku/lampu u kojoj je preostalo još samo malo gasa. Kada sam došao na sabah-namaz, svjetiljka se bila ugasila a Ebu Hanife, stojeći u mraku obraćao se Allahu Milostivom: O Ti koji nagrađuješ i za najmanji atom dobra i koji kažnjavaš i za najmanji atom zla, spasi Nu'mana, Svoga roba, od vatre i onoga što njoj približava i uvedi ga u prostranstvo Svoje milosti!
Kasim b. Me'in veli: Ebu Hanife je čitavu noć, klanjajući noćni-namaz, ponavljao ajet: (Međutim, Smak svijeta im je rok, a Smak svijeta je užasniji i gorči,) plačući i skrušeno moleći!
Mali broj osoba, kako navode islamski izvori, imao je čast i sreću proučiti cijeli Kur'an u unutrašnjosti Kjabe. Među počašćenima bio je i Ebu Hanife. Haridže b. Mus'ab kaže: Četverica imama proučili su kompletan Kur'an u Kjabi. To su: Osman b. Affan, Temim ed-Dari, Se'id b. Džubejr i Ebu Hanife!
Kada bi se našao u Mekki, najveći dio svog vremena provodio je uz Kjabu, a posebno u tavafu. Tako Ebu Muti' bilježi: Kada sam bio u Mekki, kad god sam u toku noći prišao Kjabi, zatekao sam Ebu Hanifu i Sufjana es-Sevrija kako tavaf čine! Zuhd

Ebu Hanife je brojnim primjerima pokazao da je više težio ahiretu nego dunjaluku i time jasno potvrdio da je na najbolji način definirao i jedan i drugi svijet. Nije, onda, čudno što je s lahkoćom odbijao dunjalučke funkcije i položaje. Naime, ni po koju cijenu nije ih htio prihvatati, shvatajući njihovu zavodljivost i iskušenje pred kojim se može podleći i izgubiti vječnost. Otuda je Ebu Hanife odbio biti kadija Kufe, a kasnije,na nagovor halife El-Mensura i vrhovni kadija u Bagdadu, zbog čega je bio bičevan i zatvoren. Većina historičara slaže se da je umro u zatvoru, upravo zbog toga što je odbio primiti ponuđeni položaj bagadskog kadije.
Dajući prednost ahiretu nad dunjalukom odbio je tu čast i funkciju, jer je sudstvo blisko vladarima, a sudije će biti proživljavane u društvu vladara. No,on je želio ostati u skupini uleme, koja će biti proživljavana u društvu vjerovjesnika. Ebu Hanife biće, kako primjećuje dr. Mustafa eš-Šek'a, u pročelju takve skupine!!!
Er-Rebi' b. Asim kaže: Jezid b. Omer b. Hubejre tražio je od mene da mu dovedem Ebu Hanifu kako bi ga postavio nadzornikom nad Bejtu-l-malom/državnom blagajnom, što je on odbio i za to dobio dvadeset udaraca bičem! Imam El-Gazali, citirajući ovaj primjer, napominje: Pogledaj kako je bježao od položaja, pa i po cijenu kažnjavanja! Izabrao je dunjalučku kaznu u odnosu na ahiretsku!
Jednom prilikom Eu Hanife spomenut je u prisustvu čuvenog Abdullaha b. el-Mubareka, koji je, tada kazao: Vi spominjete čovjeka kome je ponuđen dunjaluk sa svim svojim ljepotama, pa ga je on ostavio!
Ebu Hanife je, čuvajući se dunjalučkog zavođenja, čak odbijao primati i hedije! Halifa El-Mensur mu je jedanput poslao hediju u iznosu od 10.000 dirhema i jednu mladu djevojku/džariju, što je Ebu Hanife odbio. S jedne strane, plašeći se da to ne bi utjecalo na njegove fetve i šerijatsko-pravna rješenja, a s druge strane, smatrao je da je novac vladara došao na haram način. Ebu Hanife je, kao malo ko u njegovo vrijeme, bio poznat po tome što se čuvao sumnjivog novca i nesigurne zarade.
Jednom prilikom Ebu Hanife je, na doista mudar i dosjetljiv način, riješio spor između halife El-Mensura i njegove supruge.Ona mu je zato poslala bogatu hediju, koju je on vratio uz komentar: Poselamite suprugu halife El-Mensura i recite da sam ja to riješio u ime Allaha Uzvišenog, braneći svoju vjeru. Nisam to činio da bih se nekome približio ili udvorio!!!
U savjetima svome učeniku Ebu Jusufu on približavanje vlastima uspoređuje sa vatrom i savjetuje mu: ...Ophodi se sa njima kao s vatrom: koristi se, ako već moraš, onoliko koliko ti je neophodno, a onda se udalji!

Nemoguće je navesti sve vrline ovog velikana, onako kako ih bilježe islamski izvori. Ne zna se koja je,od vrlina koje mu se pripisuju, bila blistavija: da li njegova učenost, oštroumnost, memorija, pobožnost, darežljivost, blagost ili duhovna suptilnost. Da bismo znali vrednovati Ebu Hanifin karakter i visokomoralne kvalitete dovoljno je navesti jednu njegovu, danas inače veoma rijetku osobinu, izbjegavanje ogovaranja. Po toj osobini, između ostalog, bio je poznat veliki imam.
Jednom prilikom obratio mu se neki čovjek, govoreći: Čuo sam da ljudi iza

vaših leđa govore o vama veoma ružne stvari, međutim, ja nikada nisam čuo da ste vi o nekome, iza njegovih leđa, bilo šta ružno rekli! Odgovorio je samo: To je Allahova milost, koju On podari onome koga voli!
Nije ogovarao čak ni svoje neprijatelje. Hatib el-Bagdadi navodi predaju u kojoj spominje da se Abdullah b. el-Mubarek obratio Sufjanu es-Sevriju: Ebu Abdullahu, koliko je Ebu Hanife daleko od ogovaranja! Nikada ga nisam čuo da ogovara čak ni neprijatelja!!! Sufjan mu je odgovorio: Tako mi Allaha, on je toliko pametan da tim činom nije htio uništiti svoja dobra djela!
Zadovoljimo se, ovom prilikom, spominjenjem samo nekih karakteristika ovog vrsnog islamskog znalca!

Brojne optužbe i sumnje iznesene su na račun ovog islamskog genija, počev od optužbi da je veoma slabo poznavao hadis do toga da je preferirao analogiju u odnosu na hadis!!! Ovaj tekst je pokušaj da se odgovori koliko su navedene optužbe utemeljene i tačne i o čemu se, zapravo, radi!

Malo je u islamskoj prošlosti umova koji su imali briljantnu memoriju, izrazitu inteligenciju i prefinjenu duhovnost kao što je bio slučaj sa imamom Ebu Hanifom. Uz to, vrlo malo je ljudi na koje je upućeno toliko strelica mržnje i zavisti, kao u slučaju ovog velikana! Odgovor na pitanje šta je do toga dovelo, teško je naći. Ovim tekstom, a na temelju relevantne islamske literature i oslanjanjem na najveće umove hadiske znanosti, pokušaće se odgonetnuti zašto je uspostavljen takav odnos spram ovog velikana i ima li, doista, utemeljenja u optužbama koje su upućene na njegovu adresu?!
Optužbe na račun Ebu Hanife
Intencija ovog teksta nije braniti Ebu Hanifu, nego istinu! U brojnim optužbama krije se mnoštvo nelogičnosti koje će i čitaoci nedvojbeno primijetiti. Spomenućemo neke:
Ebu Hanifu optužuju da uopće nije ušao u Medinu!!! Hatib el-Bagdadi citira Muhammeda b. Meslemeta koji prenosi predaju u kojoj se kaže da je Allahov Poslanik (s.a.v.s.) rekao da Dedždžal i kuga neće ući u Medinu!, a da je Ebu Hanife jedan od Dedždžala, pa, prema tome, nije ušao u Medinu!
Zna se, međutim, na temelju brojnih islamskih djela, da je Ebu Hanife 55 puta obavio hadž i da je, tom prilikom, nebrojeno puta boravio u Medini i sa imamom Malikom raspravljao u Poslanikovoj (s.a.v.s.) džamiji o raznim šerijatskopravnim pitanjima! Tako Ibn Ebi Seleme kaže: Vidio sam Ebu Hanifu i Malika u Poslanikovoj, s.a.v.s, džamiji kako, nakon jacije-namaza, raspravljaju o nekim šerijatskopravnim pitanjima!
Imam Kevseri zaključuje da je jedan od dedždžala upravo onaj koji govori o ovom velikanu sa takvim neznanjem, mržnjom i glupošću!
Hatib el-Bagdadi citira imama Malika, kome se pripisuje da je rekao: Nije rođena u islamu osoba štetnija za muslimane od Ebu Hanife!
Smatra da je Malik mislio na analogiju i logiku koju je koristio Ebu Hanife. Međutim, kako bi to mogao reći imam Malik kada se tom metodom i on to koristio?! Upotreba racija, analogije i logike nije zabranjena. Naprotiv! Zar ijedna ideologija više podstiče na upotrebu tih Allahovih blagodati od islama! Štetnom se smatra samo ako nije utemeljena na Kur'anu i sunnetu. Kako je to mogao rećii Malik, koga je Lejs b. Sa'd vidio oznojenog i primijetio: Vidim

te oznojenog? On je odgovorio: Oznojio me je Ebu Hanife. On je, doista, fakih!
Zar bi to rekao imam Malik koji je preuzeo i složio se sa Ebu Hanifom u 60.000 fikhskih pitanja, kako bilježi Imam Et-Tahavi sa senedom od Abdulaziza Ed-Deraverdija.? To bilježi i Mes'ud b. Šejbe! Zar bi to rekao imam Malik koji se okoristio spisima i znanjem koji su preko njegovih učenika stigli od Ebu Hanife, kako bilježi Ebu-l-Abbas b. Ebi-l-Avvam, i onaj koji je od Ebu Hanife puno naučio kada bi on, posjećujući Poslanikovu, s.a.v.s, džamiju, raspravljao do dugo u noć, kako navodi El-Havarizmi i dr.
Ako analiziramo sened koji navodi Hatib, citirajući Malikovu predaju, ustvrdićemo sljedeće: U senedu se nalazi Abdullah b. Dža'fer, koji prenosi predaje koje uopće nije čuo. Zatim, Hasan b. es-Sabah, kojeg je Nesai ocijenjeo kao slabog prenosioca, pa Ishak b. Ibrahim el-Hanini, koga Ibnu-l-Dževzi ubraja među slabe a imam Buhari smatra da se njegove predaje moraju provjeriti!
Hatib navodi i drugu predaju u kojoj, navodno, imam Malik kaže: Ebu Hanifino zavođenje štetnije je za ovaj ummet od Iblisovog!!!
U lancu prenosilaca ove predaje pojavljuju se Ibn Zurejk, Ibn Sulem i El-Ebbar, koji su veoma nepouzdani! Habiba b. Zurejka, Malikovog pisara, Ebu Davud je ocijenio kao najvećeg lažljivca! Hafiz Ibn Adijj kaže da su svi hadisi koje Ibn Zurejk prenosi patvoreni. Ahmed tvrdi da nije pouzdan, a Ibn Hibban kaže da pouzdanim prenosiocima potura patvorene predaje!
Hatib, također, navodi predaju koju stavlja u usta Sufjanu b. Ujejni da je rekao: Ništa gore u islam nije ušlo od Ebu Hanifinog poturanja!
Zna se, međutim, kako ističe Ebu Nu'ajm el-Asbehani, sa lancem prenosilaca od Ishaka b. Behlula, da je Sufjan b. Ujejne izjavio: Moje oči sličnog Ebu Hanifi nisu vidjele! On napominje da je Sufjan b. Ujejne vidio i Šafiju, i Ahmeda, i Malika, i Evza'ija i Sufjana es-Sewrija. Dajući Ebu Hanifi prednost nad njima, on jasno potcrtava njegove kvalitete! To, potvrđuju i riječi Ishaka b. Ebi Israila, koji navodi kako je Ebu Hanife bio spomenut u negativnom kontekstu u prisustvu Sufjana b. Ujejne, koji je odmah reagovao, rekavši: Kako ćete tako govoriti o njemu?! Ebu Hanife bio je čovjek sa najviše namaza, najvećeg povjerenja i najljepšeg častoljublja! Hafiz Ibn Abdu-l-Berr prenosi više predaja o tome kako je Sufjan b. Ujejne hvalio ovog velikana.
Dokle seže mržnja i mezhebski fanatizam spram Ebu Hanife, i ne samo njega, najilustrativnije kazuje izjava koja se pripisuje Šeriku: Bolje je da svakom kvartu bude prodavnica alkohola nego da u njemu bude neki od Ebu Hanifinih pristalica!
Takvih i sličnih predaja prepun je tekst o Ebu Hanifi u Tarihu Bagdadu, poznatom djelu Hatiba el-Bagdadija. Doduše, on navodi i veliki broj pohvala i izuzetno visokih ocjena o ovom geniju.Međutim, primjetno je da se Hatib el-Bagdadi uopće nije trudio, iako je bio hafiz hadisa, da provjeri spomenute navode, nego ih je navodio onako kako ih je čuo. Otuda se, s pravom, pita veliki muhaddis Muhammed Zahid b. Hasan El-Kevseri, kako je hafiz hadisa, kakav je bio Hatib, sebi dozvolio da uvrštava u svoje poznato djelo takve predaje koje u sebi sadrže slabost i apokrifnost, kao što je slučaj sa predajama koje devalviraju Ebu Hanifinu osobenost i njegove neopsorne kvalitete!

Analizirajući Tarihu Bagdad Hatiba el-Bagdadija, El-Kamilu fi du'afai-r-ridžal Ibn Adijja i dr. djela i komparirajući ih sa kasnije napisanim, dolazi se do logičkog zaključka da su starija djela prepuna kontradiktornih izjava o ovom velikanu, dok se takvo šta ne može sresti u djelima hadiskih velikana i hafiza hadisa kao što su Ez-Zehebi, Ibn Kesir, Ibn Hadžer, Es-Sujuti i drugi, koji su postavili jake filtere za mezhebske fanatike i apokrifne predaje. Otuda kod njih nema ovakvih podvala, zlobe i mržnje spram ovog Imama i njegovih istomišljenika. Ta činjenica na najbolji način pokazuje, kako navodi Hafiz ez-Zehebi, citirajući El-Hurejbija, da je veliki broj lažnih predaja nastao kao rezultat zavisti ili totalnog neznanja!
Čudno je, međutim, što se i do današnjeg dana razvukla ta magla mržnje, neznanja, fanatizma i zavisti! Očito je da više pažnje treba usmjeriti na činjenice, a ne na baruštinu u kojoj je izmiješan mezhebski fanatizam, površno znanje i zlobna zavist! Primjetno je da i danas, i pored filtera koje su poodavno postavili hadiski stručnjaci kakvi su bili Ez-Zehebi, Ibn Kesir, Ibn Hadžer, Es-Sujuti i drugi, ima onih koje guši dim tog fanatizma!!!
Koliko god su mržnja i zavist bili prepoznatljiva crta u rušenju velikih islamskih autoriteta koji ne pripadaju istom mezhebu, tako i veličanje njihovih ličnosti nije imalo granica, niti mu je bilo kraja! Primjer takve vrste slijepe fanatičnosti i nesmotrene zaslijepljenosti nalazimo u izmišljanju hadisa kako bi se svoj imam istakao i naglasila njegova vrijednost. Pogledajmo predaju Ebu Hurejrinu, r.a, predaju po kojoj je, navodno, Allahov Poslanik, s.a.v.s, rekao: U mome ummetu pojavit će se čovjek po imenu Nu'man, čiji će nadimak biti. On će biti svjetlo moga ummeta! Hatib el-Bagdadi je taj hadis ocijenio kao mevdu'/apokrifan!
Srećom pa su islamski učenjaci uspostavili veoma precizne kriterije uz pomoć kojih se tačno može ustvrditi koja predaja se može a koja ne može koristiti. Da nije tako, bilo bi mnoštvo patvorenih predaja za i protiv Ebu Hanife, kao što je slučaj i sa fanatičnim pripadnicima različitih mezheba, od čega nije imuno ni naše društvo!

U nekim islamskim izvorima iznosi se optužba da je Ebu Hanife veoma malo poznavao hadis. Tako Hatib el-Bagdadi citira predaju Ebu Bekra b. Ebi Davuda u kojoj se kaže: Ukupan broj hadisa koji se prenose od Ebu Hanife je 150! U polovini od ovog broja, on je pogriješio! Ili citiranje Ali b. el-Medinija da je Ebu Hanife prenio samo 50 hadisa i u njima pogriješio! Dotle ide cinizam spram ovog velikana da mu Ibn Haldun u svojoj Mukaddimi potura da ukupan broj autentičnih hadisa koje prenosi Ebu Hanife ne prelazi 17 !!!
Međutim, zahvaljujući brojnim istraživačima, došlo se do otkrića da takve izjave koje devalviraju njegovo poznavanja ove važne islamske discipline nisu tačne, već su, zbog raznih mezhebskih ili drugih interesa, patvorene i izmišljene!
Tako dr. Mustafa es-Siba'i tvrdi da se lažno potura imamu Šafiji da je imao negativan odnos spram Ebu Hanife. Ako bi izjavio nešto loše o njemu, kako mu se imputira, zašto bi onda tako lijepo i afirmativno rekao: Ljudima je, doista, neophodan Ebu Hanifin fikh!
Analizirajući argumente za i protiv ovoga imama, može se doći do sljedećih

zaključaka:
1. Ebu Hanife je poznavao dosta hadisa. Međutim, obzirom na njegovu izuzetno veliku strogost u prihvatanju predaja i njegovih veoma zahtjevnih i preciznih kriterija za primanje hadisa, mali broj hadisa prenosio je drugima i koristio je samo predaje koje su, dosita, bile provjerene i sigurne!
2. On nije mogao izbjeći upotrebu hadisa pri rješavanju 1.270.000 šerijatskopravnih rješenja.
3. Za razliku od brojnih muhaddisa, Ebu Hanife koristi se i mursel-predajama u donošenju šerijatskopravnih rješenja!
4. Koristeći se kuržanskim ajetima i brojnim hadisima Ebu Hanife je donosio svoje zaključke. On je, kao malo ko, koristio blagodati intelektualnih sposobnosti koje mu je Allah podario. To i jeste, uostalom, vrlina pametnih! Allah je ljudima i podario pamet da se njom koriste. Otuda je imam Malik, govoreći o Ebu Hanifinom logičkom zaključivanju i superiornosti prilikom diskutiranja,rekao: Da je htio ubijediti onoga s kim raspravlja da je obični stup od zlata, mogao je to učiniti!
5.- Normalno je bilo očekivati zavist od onih učenjaka toga vremena, koji su u mnogim elementima bili ispod ovog velikana i koji su, očito je, osjetili njegovu superiornost u odnosu na njih. Ne čudi onda Ebu Hanifina konstatacija pri spominjanju jednog velikog učenjaka iz njegovog vremena: Ibn Ebi Lejla je činio i dozvolio da mi se čine takve stvari, koje ja ne bih dozvolio da se čine životinji!
6. Do kontraverznih stavova, kada je u pitanju ovaj imam, dolazilo je zbog neznanja ili zavisti. Najilustrativniji primjer za to je El-Evza'i. Naime, on je, pod utjecajem neprovjerenih vijesti o Ebu Hanifi, donosio sasvim negativne zaključke o njemu, iako se nikada s njim nije sreo. Jednom prilikom upitao je čuvenog Abdullaha b. el-Mubareka, Ebu Hanifinog učenika: Ko je čovjek iz Kufe, zvani Ebu Hanife, koji uvodi novotarije/bid'ate? Abdullah b. el-Mubarek mu nije direktno odgovorio, već mu je navodio precizna i utemeljena šerijatskopravna rješenja, našto ga je on upitao: Ko je autor tako savršenih fetvi? Odgovorio je: To je učenjak koga sam sreo u Iraku! El-Evza'i mu je tada rekao: On je izvrstan učenjak! Idi i druži se s njim što više! Tada mu je Ibn el-Mubarek priznao: To je Ebu Hanife! Nakon izvjesnog vremena u Mekki su se sreli El-Evza'i i Ebu Hanife i raspravljali o pitanjima koja je spominjao Ibn el-Mubarek, nakon čega je El-Evza'i priznao Ibn el-Mubareku: Ogovarao sam čovjeka obilnog znanja i izuzetne inteligencije. Molim Allaha da mi oprosti! Bio sam u očitoj zabludi! Obavezno slijedi tog čovjeka, jer je ovo u što sam se uvjerio kod njega, suprotno onome što sam čuo!
7. Imam Ebu Hanife zadobio je titulu mudžtehida od onih koji se slažu sa njegovim promišljanjem, ali i onih koji imaju drugačije stavove. Poznato je da je jedan od uvjeta za ispravnost idžtihada da se mudžtehid služi hadisima ahkama/hadisima koji tretiraju propise, a njih ima na hiljade! Kako je, dakle, moguće da se jedan od stupova idžtihada baš kod ovog imama ne uvaži?!
8. Ko temeljito analizira Ebu Hanifin mezheb ustvrdiće da se ogroman broj njegovih šerijatskopravnih zaključaka temelji na autentičnim hadisima. Ako se osvrnemo na Murteda ez-Zubejrijevo djelo El-Iqdu-l-dževahiri-l-menife, fi edilleti Ebi Hanife, u kojem je autor sakupio hadise iz Ebu Hanifinih musneda koji se slažu sa predajama šest najpoznatijih hadiskih zbirki/El-Kutubu-s-

sitte, uočićemo da je taj broj, doista, veliki i da je neozbiljno i neutemeljeno tvrditi kako se Ebu Hanife služio samo sa 17, 50 ili 150 hadisa i da je, čak i u tako malom broju griješio i nije ih utemeljeno prenosio!
9. Ebu Hanife je slušao hadis i druge znanosti od 4.000 šejhova! Da je od svakog učitelja zapamtio samo po jedan hadis, bilo bi to 4.000 hadisa! Otuda se sasvim racionalnom doima izjava Jahja b. Nasra koji kaže: Ušao sam u Ebu Hanifinu kuću koja je bila prepuna spisa/papira! Upitao sam ga: Šta je ovo? Odgovorio je: Ovo su hadisi! Ja prenosim samo manji dio onih od kojih se ima koristi!
10. Razlika između Ebu Hanife i drugih muhaddisa je u tome što on nije pisao hadise i pravio hadiske zbirke, kao što su činili Malik i Ahmed, nego je taj posao prepustio svojim učenicima. Tako se navodi da su njegovi učenici, slušajući ga, sačinili značajan broj musneda.

Najpoznatije hadiske zbirke nastale na taj način su:
- Kitabu-l-asar, Ebu Jusufa,
- Kitabu-l-asari-lmerfu'a, Muhammeda b. Hasana eš-Šejbanija,
- Kitabu-l-asari-l-merfu'ati we-l-mewkufe, istog sakupljača,
- Musned, Hasana b. Zijada el-Lu'lu'ija,
- Musned, Hammada, Ebu Hanifinog sina.

Ostali poznati autori koji su bilježili njegove musnede bili su: El-Vehbi, El-Harisi El-Buhari, Ibnu-l-Muzaffer, Muhammed b. Dža'fer el-Adl, Ebu Nu'ajm El-Asbehani, Ebu Bekr Muhammed b. Abdu-l-Baki el-Ensari, Ibn Ibi-l-Avvam El-Sa'di, Ibn Husrev el-Belhi, Ebu-l-Muejjid Muhammed b. Mahmud El-Havarizmi i Ibn Ukde.
Uz spomenutih 17 navedenih Ebu Hanifinih musneda, spominju se još tri, Darekutnijev, te Ibn Šahinov i Hatib el-Bagdadijev, što čini ukupno 2o Ebu Hanifinih musneda.
Ebu-l-Muejjid el-Havarizmi (umro 665. god. po Hidžri) u svojoj obimnoj knjizi, koja sadrži 800 stranica i zove se Džami'u-l-mesanid, a koju je klasificirao shodno fikhskim pitanjima, izostavivši iz nje senede kojji se ponavljaju, kaže: Čuo sam u Šamu neke neznalice kako umanjuju i devalviraju vrijednost Ebu Hanife, pripisujući mu vrlo slabo poznavanje hadisa, smatrajući da nema svoj musned kao što ima imam Šafija, ili muwetta', kakav je sačinio imam Malik. To me je iniciralo da prikupim 15 Ebu Hanifinih musneda koje su sakupili istaknuti hadiski stručnjaci!
Poznati šamski muhaddis Šemsuddin b. Tulun u djelu El-Fehrestu-l-evsatu i poznati misirski hafiz hadisa, Muhammed b. Jusuf es-Salihani, u svojoj knjizi Ukudu-l-džiman ističu da su slušali i bilježili hadise koje prenosi Ebu Hanife. Tako Es-Salihani kaže: Ebu Hanife je bio jedan od velikih hafiza hadisa i da nije bilo njegove izuzetne zainteresiranosti za hadis ne bi bio u mogućnosti da riješi brojna šerijatskopravna pitanja!
Značajno je napomenuti da Ebu Hanifin musned, koji je sakupio Ibn Ukde, kako navodi Bedr el-Ajni u djelu Et-Tarihu-l-kebiru obuhvata više od 1.000 hadisa, u kojima se Ebu Hanife pojavljuje kao ravija! Imam Sujuti tvrdi da je Ibn Ukde bio pouzdani i veliki hafiz hadisa i da ga samo fanatici i suviše pristrasne osobe smatraju slabim!
Treba spomenuti i to da Ebu Hanifin učenik Zufer, u svom djelu El-Asar,

spominje veliki broj hadisa koje izravno bilježi od Ebu Hanife!
Mislim da navedeni podaci sasvim dovoljno kazuju o o tome koliko je ovaj velikan uistinu poznavao hadis i hadiske predaje. Dvadeset Ebu Hanifinih musneda najbolja su potvrda za to! Pada, dakle, u vodu Ibn Haldunova optužba da je posredstvom ovog imama došlo samo 17 autentičnih predaja. Analizirajući takve optužbe, dr. Mustafa Es-Siba'i, smatra da je Ibn Haldun došao do ovakvog zaključka na temelju Malikovog Muvetta'a, koji prenosi Muhammed, Ebu Hanifin učenik, koji je ovom djelu pridodao i 13 hadisa koje prenosi Ebu Hanife i 4 hadisa koje od Ebu Hanife prenosi Ebu Jusuf, najpoznatiji Ebu Hanifin učenik, što skupa iznosi 17 predaja!
Brojni autori su u ove i slične greške pali zahvaljujući pretpostavci da se u Kufi veoma slabo poznavao hadis, budući da to nije bio centar hadisa i muhaddisa. Međutim, očito je da se zaboravlja da je Kufa, upravo u Ebu Hanifino vrijeme, bila veliki islamski naučni centar, kao i to da je Ebu Hanife puno putovao i u druge naučne centre toga vremena i da je, na taj način, saznao za znatan broj hadiskih predaja!
S druge strane, utemeljenjem Kufe, 17. god. po Hidžri, ovaj grad postat će stjecište poznatih ashaba. Zna se da je Omer, r.a, poslao u Kufu Abdullaha b. Mes'uda, r.a, koji je bio poznati poznavalac velikog broja predaja koje su navedene u brojnim hadiskim zbirkama. Inače, on od Vjerovjesnika, s.a.v.s, prenosi 848 hadisa. Uz to, zna se da je Ibn Mes'ud, r.a, ubrajan među najučenije ashabe Allahovog Poslanika, s.a.v.s! Kada se još spomene da je ovaj veliki ashab umro u Kufi, 32. god. po Hidžri, onda to uveliko dopunjuje sliku o mogućnosti njegovog djelovanja u tom mjestu i ostavljanja jačeg utjecaja i velikog traga na učenjake koji su tu kasnije živjeli!
Ali b. Ebi Talib, r.a, bio je fasciniran uspjehom Abdullaha b. Mes'uda, r.a, rekavši za Kufu: Ovo mjesto je napunjeno znanjem/hadisom i fikhom! Tako će u Kufi od njega i njegovih učenika stasati 4.000 stručnjaka raznih profila koji će biti svjetiljke tog mjesta! Dolaskom Alije, r.a, u Kufu još više se rasplamsao žar za izučavanjem raznih islamskih disciplina. Kada se u obzir uzme i činjenica da se u Kufi nastanilo 1.500 ashaba, onda više nema mjesta skepsi u vezi s tim da li je taj grad bio centar hadisa i drugih islamskih disciplina!

Da li je Ebu Hanife preferirao analogiju u odnosu na hadis?

Najbolji odgovor na to pitanje pronaći ćemo u predaji koju sa senedom od Ebu Jusufa bilježi Ibn Ebi-l-Avvam, u kojoj se navodi da je pri rješavanju svakog šerijatskopravnog pitanja Ebu Hanife tražio od pripadnika svog naučnog kružoka da iznesu sve hadise koji tretiraju to pitanje, pa bi, tek onda, nakon navođenja tih predaja, donosili konačne zaključke!
Ibn Abdu-l-Berr navodi Ebu Hanifinu predaju u kojoj on jasno potcrtava svoj stav u vezi s tim pitanjuem,gdje govori o neutemeljenosti optužbe koja se navodi u nekim izvorima. Ebu Hanife kaže: Allah prokleo onoga ko oponira Allahovom Poslaniku, s.a.v.s, s kojim nas je Allah počastio i spasio nas!
Zna se da je koristio, kako je i sam izjavljivao, analogiju i svoje mišljenje samo u krajnjoj nuždi, kada za to nije imao provjerenih i sigurnih predaja!
Čak Ibn Kajjim el-Dževzijje tvrdi da pripadnici hanefijskog mezheba smatraju

da je i slab hadis preči od analogije i njihovog mišljenja!
Kako je, onda, došlo do optužbe da je Ebu Hanife preferirao svoje mišljenje u odnosu na hadis?!
Kao odgovor na to može se reći:
1. Da su pogledi i kriteriji, kada je u pitanju autentičnost ili slabost prenosilaca hadisa, različiti. Ebu Hanife bolje je poznavao svoje šejhove od kritičara hadisa koji su živjeli i djelovali u vremenima nakon njega.
2.- Mudžtehid, katkada, drugačije gleda na hadis od hadiskih stručnjaka. Tako El-Lejs b. Sa'd ubraja 70 hadisa koje je Malik u svom Muvettau spomenuo, a ne oslanja se na njih u rješavanju šerijatskopravnih pitanja! To pitanje najbolje pojašnjava Ebu Hanife kada kaže: Primjer onoga koji traži hadis, a nije dobar fakih, je primjer farmaceuta, koji spravlja lijekove a ne zna za koje bolesti se koriste, sve dok ne dođe ljekar koji to odredi. Također, muhaddis ne zna pravu intenciju hadisa dok ne dođe fakih!
Ibn Abdu-l-Berr bilježi predaju Ubejdullaha b. Amra koji kaže: Bio sam u društvu sa El-A'mešom, kada mu je došao jedan čovjek, postavivši mu pitanje iz šerijatskopravne oblasti na koje mu on nije mogao odgovoriti. Taj čovjek bio je Ebu Hanife! El-A'meš ga je upitao: Nu'mane, reci nam kakvo je rješenje tog pitanja? On je odgovorio, a onda ga je El-A'meš upitao: Otkuda ti to? Ebu Hanife mu odgovori: To je na temelju hadisa, koji si nam ti pričao! Tada je El-A'meš konstatirao: Mi muhaddisi smo kao famaceuti, a vi fakihi ste kao ljekari!
3. Objektivno sagledavajući vrijeme u kome je živio Ebu Hanife i njegove aktivnosti na polju hadisa, mora se priznati da, doista, neki hadisi nisu došli do njega. To ne treba da čudi ako znamo da ni svi ashabi koji su živjeli sa Poslanikom, s.a.v.s, nisu znali sve hadise,niti su ih sve od njega prenosili. U nekim predjelima islamske države prenošen je i prakticiran određeni hadis, a u drugima nije, zavisno od ashaba koji prenosi dotični hadis. Nema nijednog ashaba koji je memorirao i prenosio sve hadise od Allahovog Poslanika, s.a.v.s.!
Tako se pouzdano zna da je bio nepoznat hadis o džizji za vatropoklonike ili hadis o kamati za Omera, r.a, sve dok ga o tome nije kasnije obavijestio Abdurrahman b. Avf, niti mu je bio poznat hadis o traženju dozvole za ulazak u kuću, dok ga sa njim nije, nakon smrti, izvijestio Ebu Musa el-Eš'ari, r.a. Također, on i Abdullah b. Mes'ud, r.a, nisu znali za hadis o tejemmumu, dok ih o tome nisu obavijestili Ammar, r.a, i drugi ashabi. Aiša, Abdullah b. Omer i Ebu Hurejre, r.a, iako prenose najviše hadisa od Allahovog Poslanika, s.a.v.s, nisu znali hadis o meshu, dok ih o tome, nakon Vjerovjesnikove, s.a.v.s, smrti nisu upoznali Alija i Huzejfe, r.a. Hadis o zabrani privremenog braka bio je nepoznat Abdullahu b. Abbasu, r.a, dok ga o tome nisu upoznali ostali ashabi!
Takvih primjera prepuna je islamska literatura. Da li se zbog toga sumnjalo u ashabe?! Naprotiv!!! Da li su zbog toga nazvani nepoznavaocima hadisa Allahovog Poslanika, s.a.v.s?! Naprotiv!!! Kako, onda, i po kojoj logici, optuživati Ebu Hanifu ako nije poznavao sve hadise Vjerovjesnika, s.a.v.s?!!!
4.- Ebu Hanifini kriteriji pri primanju i prenošenju hadisa bili su, doista, rigorozni. Ovom prilikom spomenut ćemo samo neke:
A/ Da ne oponiraju Kur'anu. Ako su predaje oponirale jasnom tekstu Kur'ana,

on je takve predaje ostavljao i nije ih uopće koristio.
B/ Da ne oponiraju općepoznatom sunnetu.
C/ Da ne oponiraju sličnom hadisu.
D/ Da ravija ne postupa suprotno hadisu koji prenosi
E/ Da niko od prethodnih stručnjaka u hadisu nije kritikovao taj hadis.
F/ Da hifz/memorija prenosioca hadisa bude konstantna od momenta kada je hadis čuo do momenta predaje hadisa drugome
G/ Da se predaja u odnosu na druge ne karakterizira po bilo kakvim dodacima, bilo u lancu prenosilaca ili tekstu hadisa!
Obzirom da se drugi muhaddisi ili fakihi nisu složili sa svim ovim strogim kriterijima i da su bili blaži u prihvatanju i prenošenju predaja, oni su prenijeli i zabilježili veći broj hadisa, što uopće ne znači da Ebu Hanife nije poznavao te predaje! Bitno je to znati kako se ne bi padalo u greške u koje padaju oni koji to ne znaju, već bez argumenata ili sa vidljivom pristrasnošću, napadaju ovog vanrednog imama!
Zanimljivo je analizirati neka šerijatskopravna rješenja do kojih je došao Ebu Hanife. Za znatan broj tih rješenja mnogi,neupućeni u široku lepezu Ebu Hanifinog poznavanja hadiskih znanosti, smatraju da ih je donosio iz svoje glave, a ne na temelju sunneta Allahovog Poslanika, s.a.v.s.!
Uzmimo za primjer samo dizanje ruku u namazu. Po hanefijskom mezhebu to se čini samo jedanput i to prilikom stupanja u namaz, tzv. iftitahi-tekbir. Na čemu Ebu Hanife temelji taj svoj stav: na analogiji ili na hadisu? Pogledajmo: Kada se jednom prilikom Ebu Hanife sastao sa poznatim El-Evza'ijem, on ga je upitao: Zašto vi ne dižete ruke prije odlaska na rukju i nakon dizanja sa rukjua?! Ebu Hanife mu je odgovorio: Zato što o tome nema nijedne autentične predaje od Vjerovjesnika, s.a.v.s.! El-Evza'i je odmah reagovao: Kako nema kada je meni Zuhri prenio od Salima, on od svog oca, a on od Vjerovjesnika, s.a.v.s, da je on dizao ruke kada je stupao u namaz, prije odlaska na rukju i prilikom vraćanja sa rukjua! Ebu Hanife mu je na to odgovorio: Meni je prenio Hammad, od Ibrahima, on od Alkame i El-Esveda, a njih dvojica od Abdullaha b. Mes'uda, r.a, da je Vjerovjesnik, s.a.v.s, dizao ruke samo pri stupanju u namaz i da to više nije činio do završetka namaza! El-Evza'i tada reče: Ja tebi prenosim od Zuhrija, on od Salima a on od Ibn Omera, r.a, a ti meni kažeš: Prenio mi je Hammad od Ibrahima ?! Tada mu Ebu Hanife reče: Hammad je bolji fakih od Zuhrija, Ibrahim od Salima, a Alkame nije ispod Ibn Omera, s tom razlikom što je Ibn Omer ashab! El-Esved je vrlo vrijedan i pouzdan! A Abdullah je Abdullah! (Misleći na Abdullaha b. Mes'uda, r.a.). Nakon te argumentacije El-Evza'i je ušutio! Spomenuti primjer nije iznesen da bi se oponiralo stavu onih koji smatraju da u namazu treba više puta dizati ruke! Naprotiv! To je učinjeno samo za to da skepticima učini dostupnim Ebu Hanifino poznavanje hadisa i oslanjanje na sunnet Allahovog Poslanika, s.a.v.s, kako im se ne bi poturale podvale rasute po kojekakvim izvorima.

Neznanje, zavist i mržnja često su bili uzrok da se veliki doprinos islamskih učenjaka prikrije ili da se to pokušava to učiniti. Kada je u pitanju Ebu Hanife, te njegovo zanimanje, znanje i doprinos ovoj izuzetno važnoj islamskoj oblasti, to se posebno može uočiti. Sreća pa je u svakom vremenu

bilo onih koji su, svojom objektivnošću i naučnom utemeljenošću, skidali veo zaborava ili oblake mržnje sa istinskih islamskih učenjaka. Ovaj tekst pokušaj je da se svijetlim zrakama činjenica rastjera magla zaborava sa ovog genija.

Još u mladosti se Ebu Hanife počeo interesovati za za hadis i hadiske znanosti. Veliki muhaddisi i hadiski kritičari spominju njegovo zanimanje za hadis i putovanje u potrazi za novim hadisima. Tako poznati hafiz hadisa Ez-Zehebi tvrdi da je Ebu Hanife pokazao izuzetnu pažnju spram hadiskih predaja i da je, u potrazi za njima, puno putovao.(1)
Na drugom mjestu kaže: Ebu Hanife je, zaista, uložio dosta truda u potrazi za hadisom, a to se posebno primjećivalo nakon 100. god. po Hidžri!(2)
Dakle, posebnu angažiranost u ovoj oblasti iskazao je poslije dvadesete godine života!
U drugom djelu hafiz Ez-Zehebi kaže da je Ebu Hanifin najveći učitelj u hadisu bio Ata' b. Ebi Rebah, koga je Ebu Hanife slušao u Mekki!(3)
Potrebno je istaći da je Ata b.Ebi Rebah el-Kureši (umro 114. ili 115.god. po H.) bio jedan od najvećih imama i fakiha među tabi'inima. Ibn Sa'd za njega kaže da je bio pouzdan u hadisu i da je izuzetno dobro poznavao tu oblast. Ibn Abbas, r.a, nakon što je bio upitan za neku fetvu, začuđeno je zapitao: Mekkelije, što se sakupljate oko mene a među vama je Ata'?! (4)
Veliki muhaddis Husejn b. Ali es-Sajmiri, učitelj Hatiba el-Bagdadija, citira Harisa b. Abdurrahmana koji je rekao: Prisustvovali smo halkama Ata'a b. Ebi Rebaha poredani jedni iza drugih. Kada bi došao Ebu Hanife, Ata' je tražio od nas da proširimo naš krug, a onda bi ga pozvao u svoju blizinu i pokazao mu mjesto u pročelju halke!(5)
Iz ovog primjera jasno se da primijetiti da je Ebu Hanife bio najcjenjeniji učenik poznatog Ata'a!
Imam Abdu-l-Vehhab eš-Ša'rani navodi da je Ebu Hanife saznavao hadise preko svog učitelja Ata'a, a Ata', obzirom da je bio učenik Ibn Abbasa, r.a., saznavao je hadise od njega. (6)
Koliko se Ebu Hanife angažirao na prikupljanju i proučavanju hadisa najbolje svjedoči primjer Mis'ar b. Kidama, pouzdanog hafiza hadisa iz Iraka, koji, prisjećajući se, kaže: Izučavali smo hadis zajedno sa Ebu Hanifom pa nas je nadmašio! Natjecali smo se u zuhdu, pa nas je prevazišao! Rješavali smo šerijatsko-pravna pitanja, pa je on dostigao ono što već znate! (7)
Kolika je bila njegova želja za saznavanjem hadisa Allahovog Poslanika, s.a.v.s, najbolje svjedoči predaja koju sa lancem prenosilaca bilježi Ibn Abdu-l-Berr, u kojoj Ebu Hanife kaže: Kada sam 93. god. po Hidžri sa ocem otišao na hadž imao sam 16 godina. Tom prilikom sam vidio jednog starca oko kojeg su se ljudi okupili. Upitao sam oca: Ko je onaj starac? Odgovorio je: To je Abdullah b. El-Haris b. Džuz', jedan od Poslanikovih, s.a.v.s, ashaba! Upitao sam ga ponovo: Šta bi se od njega moglo iskoristiti? Rekao mi je: Hadisi koje je čuo od Vjerovjesnika, s.a.v.s.! Zamolio sam ga da mu se približimo kako bih nešto čuo. Kada sam mu se približio, čuo sam kako navodi da je Allahov Poslanik, s.a.v.s, rekao: Ko razumije vjeru, Allah će zadovoljiti njegove potrebe i opskrbiće ga odakle se ni ne nada! (8)

Ebu Hanife je, nakon Kur'ana, svoje fikhske stavove temeljio na drugom izvoru šerijatskog prava – sunnetu! Otkuda, onda, u nekim islamskim izvorima zaključci da je Ebu Hanife preferirao analogiju u odnosu na sunnet?! To pitanje zahtijeva opsežne analize koje su već sačinili brojni islamski učenjaci, među njima šejh Muhammed Ebu Zehre, dr. Mustafa Es-Siba'i, Muhammed Ebu Zehv i dr.

Takva optužba bila je prisutna još za njegova života. Sam Ebu Hanife o tome kaže: Lažu, tako mi Allaha! Potvaraju nas svi oni koji kažu da preferiramo analogiju nad sunnetom! Zar je potrebno pribjegavati analogiji nakon jasnog teksta hadisa?! (9)

On je pribjegavao analogiji samo kada nije imao teksta hadisa i to kada je bio u krajnjoj nuždi, kako i sam tvrdi: Mi smo se služili analogijom samo u krajnjoj nuždi i to ako nismo mogli naći nikakav dokaz u Kur'anu, sunnetu i praksi ashaba! (10)

Poznata je i njegova izjava u kojoj naglašava da sve što je došlo autentičnom predajom od Vjerovjesnika, s.a.v.s, drage volje je uvažavao i u tome zuopće nije bilo razilaženja. Ono što je došlo od ashaba, izabirali su, a ono što je došlo nakon te generacije, uvažavali su ili odbacivali, jer su i oni ljudi, skloni i pogoditi i pogriješiti! (11)

Tako je Ebu Hanife, na primjedbu Ebu Dža'fera el-Mensura da daje prednost svojim zaključcima nad sunnetom Allahovog poslanika, s.a.v.s, odgovarao da to nije istina, već je činjenica da on preferira Allahovu Knjigu, sunnet Vjerovjesnika, s.a.v.s, a zatim mišljenje Ebu Bekra, Omera, Osmana i Alije, a onda i ostalih ashaba! Međutim, u generacijama nakon njih, kada dođe do razilaženja, tek tada je koristio analogiju, jer, kako napominje, između Allaha i Njegovih robova nema rodbinskih niti drugih veza, pa, prema tome, što su generacije nakon ashaba preče ili bliže Allahu od nas! (12)

Očito je da su napadi na Ebu Hanifu nastali zbog toga što je on uvjetovao strožije kriterije u primanju i prenošenju hadisa, posebno u adaletu /pravednosti i dabtu /preciznosti i to daleko više nego što su uvjetovali ostali muhaddisi i islamski pravnici.

S druge, pak, strane, Ebu Hanife je smatrao da je jači hadis koji prenosi ravija koji je muhaddis ali i fakih u isto vrijeme, nego onaj hadis koji prenosi samo muhaddis, jer je fakih osoba koja dobro poznaje vjeru i šerijatskopravne propise, pa je, otuda, smatrao da su muhaddisi kao apotekari a fakihi kao ljekari! (13)

Inače, učenjaci iz Iraka postavili su stroge kriterije u prihvatanju predaja, pa su više voljeli utvrditi da neku predaju sigurno prenosi ashab ili tabi'in, nego da kažu da je došla od Vjerovjesnika, s.a.v.s, ako, doista, nisu sigurni u to! Otuda je izgledalo da Ebu Hanife ne uvažava brojne hadise i da preferira svoje mišljenje. Međutim, razlog je jedino u opreznosti da se na neutemeljenoj predaji ne donose šerijatskopravni zaključci! (14)

Muhammed Ebu Zehv tvrdi da je apsolutna laž optužba na račun Ebu Hanife da je preferirao svoje mišljenje u odnosu na hadis! On tvrdi da je svoje stavove temeljio na mišljenjima ashaba, ako bi nedostajali autentični hadisi koji tretiraju određenu šerijatskopravnu oblast. čak je uvažavao i temeljio svoje stavove na mursel-predajama, dok su brojni islamski pravnici to

odbacivali! (15)
Inače, poznata je praksa velikih imama da svoje fikhske zaključke nisu temeljili na nesigurnim predajama. Tako se bilježi da Imam Malik oponira na 70 mjesta sunnetu koji nije autentičan, a svoje stavove temelji na analogiji, pa, i pored toga, nije optužen da preferiara svoje mišljenje nad sunnetom! (16)

Većina učenjaka u svojim djelima potvrđuje imamet ovog genija u hadisu i hadiskoj znanosti. Tako Ebu Davud es-Sidžistani, poznati autor Sunena, jedne od šest najpoznatijih hadiskih zbirki, tvrdi: Allah se smilovao Maliku, Šafiji i Ebu Hanifi koji su bili imami u hadisu! (17)
Hafiz ez-Zehebi u svom Mizanu-l-i'tidalu, u kojem je kritikovao brojne muahaddise zbog nekon nedostataka: nepreciznosti, slabosti, laži i sl., u uvodu ovog djela napominje da u njemu nije kritikovao, niti je spomenuo imena čuvenih imama, koji se stoljećima slijede zbog njihove iskrenosti, utemeljenosti i učenosti, kao što su Ebu Hanife, Šafija i Buhari, a ako ih i spomene, kako napominje, onda je to u pozitivnom kontekstu! Međutim, i pored toga, neko je u izdanju Daru-l-fikra ubacio da se na Ebu Hanifu Ez-Zehebi kritički osvrće, što oponira upravo onome što je sam Ez-Zehebi naveo u uvodu ove svoje knjige! (18)
Očito je da je neko iz pristranosti i mezhebske zaslijepljenosti ubacio tekst koji uopće nije napisao hafiz Ez-Zehebi! Može se slobodno konstatirati da ta osoba iz svoje fanatičnosti i zaslijepljene mržnje nije uspjela primijetiti da je hafiz Ez-Zehebi već u uvodu ovog svog značajnog djela eksplicite napomenuo da se neće kritički osvrtati na čuvene imame kakvi su Ebu Hanife, Šafija i Buhari! (19) Iz tog postupka vidi se da mržnja očiju nema, a i kada ima oči – vida nema!!!
Ebu Hanifino izuzetno poznavanje hadiske discipline El-Džerhu ve-t-ta'dilu /o povredivosti i nepovredivosti prenosilaca hadisa, jasno raspoznaje čuveni hafiz u hadisu imam El-Bejheki, koji uvažavajući njegovu ocjenu o nepovredivosti i autentičnosti Ata b. Ebi Rebaha i povredivosti i slabosti Džabira El-Džu'fija, priznaje Ebu Hanifi posebnost u ovoj hadiskoj oblasti! (20)
Imam Ez-Zehebi, kada spominje Džabira b. Jezida el-Džu'fija el-Kufija, jednog od ši'ijskih muhaddisa, uz ostale, također uvažava Ebu Hanifinu kritiku ovog muhaddisa, za koga je Ebu Hanife ustvrdio od njega nije vidio većeg lašca. (21)
Tu Ebu Hanifinu ocjenu uvažava i imam Tirmizi, iznosi je i slaže se s njim! (22)
Hakim En-Nejsaburi u svom poznatom djelu Ma'rifetu ulumi-l-hadisi, u poglavlju koje tretira poznate i pouzdane imame u hadisu iz generacije tabi'ina i etba'i-t-tabi'ina, između ostalih, navodi i Ebu Hanifu, što eksplicite govori o njegovoj izuzetnoj poziciji kao imamu u hadisu, među najvećim autoritetima hadiske znanosti. (23)
Ibn Tejmijje sa velikim respektom govori o Ebu Hanifi (24) nazivajući ga jednim od najpoznatijih imama, napominjući da je znaniji i veći fakih od Tahavija i sličnih!(25) Na drugom mjestu Ibn Tejmijje spominje da su

četverica velikih imama bili imami i u hadisu, i u tefsiru, i u tesavvufu i u fikhu! (26)
Ibnu-l-Kajjim el-Dževzijje, također, sa izuzetnim respektom, uspoređuje Ebu Hanifu sa Šafijom, Ahmedom, Malikom, Ebu Jusufom, Buharijom i dr. (207)
Dakle, svi navedeni velikani hadiske i, uopće, islamske znanosti, kao što su Ebu Davud, Tirmizi, Hakim, Bejheki, Ibn Abdu-l-Berr, Ibn Tejmijje, Ibnu-l-Kajjim i brojni drugi, složili su se da je Ebu Hanife bio jedan od poznatih imama i u hadisu, čije su mišljenje i ocjena bili izvor kasnijim generacijama za oblast povredivosti i nepovredivosti prenosilaca hadisa, u slučaju skrivenih mahana u hadisu, u ocjeni teksta hadisa i drugim segmentima ove znanosti!
Veliki broj hadiskih stručnjaka, i u prošlosti i u novije vrijeme, priznaju mu preciznost, memoriju i utemeljenost prilikom prenošenja hadisa. Tako Abdullah b. Davud el-Hurejbi zaključuje: Muslimani u svojim namazima treba da uče dove za Ebu Hanifu, zbog njegove brige, čuvanja i doprinosa sunnetu i fikhu! (28)
Šejhu-l-islam Ibn Tejmijje zaključuje: Učenjaci kao što su Se'id b. Musejjeb, Urve b. Zubejr, Hasan el-Basri, Ebu Hanife, Ebu Jusuf, Muhammed b. Hasan, Malik, Šafi', Ahmed, Ibn Džerir et-Taberi i dr. danonoćno su tražili znanje i ništa drugo ih nije zaokupljalo. Oni su nekada preferirali stav jednog, a nekada drugog ashaba, onako kako su smatrali na temeljima šerijata! (29)
Ibn Tejmijje, spominjući islamske učenjake koji su bili predvodnici u brojnim islamskim disciplinama, svaki put navodi i Ebu Hanifu kao jednog od nezaobilaznih islamskih autoriteta koji je bio i ostao izvor i inspiracija generacijama muslimana poslije njega!(30)
Njegovo izuzetno poznavanje hadisa jasno potcrtava Imam es-Serhasi, kada kaže: Ebu Hanife bio je najveći poznavalac hadisa u svoje vrijeme! Međutim, zbog njegovog rigoroznog kriterija u pogledu preciznosti ravija i prevelike opreznosti da se slabe predaje ne pomiješaju sa autentičnim, malo je prenosio hadis! (31)
Otuda, kako tvrdi imam Alauddin el-Kasani, hadisu koji je Ebu Hanife, na temelju svojih kriterija, proglasio autentičnim, niko nakon njega nije uspio naći mahanu i nedostatak! (32)
Imam Šemsuddin es-Salihi eš-Šafi'i tvrdi da Ebu Hanife spada u najveće hafize hadisa! On zaključuje da je on prvi izvlačio šerijatskopravna rješenja iz hadisa, i sa čuđenjem se pita: Kako bi mogao izvući toliko zaključaka i riješiti toliko šerijatsko-pravnih pitanja da nije dužnu pažnju posvetio hadisu!? (33)
Imam El-Adžluni tvrdi da je Ebu Hanife bio najveći znalac Kur'ana i sunneta, jer se, naprosto, o šerijatskopravnim rješenjima ne može ni raspravljati bez decidnog poznavanja ova dva fundamentalna izvora islama! On je u svoje djelo Igdu-l-dževheri-s-semin, koje sadrži 40 hadisa iz najpoznatijih hadiskih zbirki, uvrstio, između ostalih, i hadis iz Ebu Hanifinog Musneda, priznavši tako da ga smatra stručnjakom i u oblasti hadiskih znanosti! (34)
Njegovu izuzetnu nadarenost kao kritičara hadisa u poznatoj hadiskoj disciplini povredivosti i nepovredivosti prenosilaca hadisa/*Ilmu-l-džerhi ve-t-ta'dili*, ističu hafiz Abdul-Kadir el-Kureši, Imam Tirmizi, Hafiz Bejheki, Es-Sehavi, Ibn Hibban, Ibn Adijj, Ibn Abdu-l-Berr, Ibn Hazm, Hakim en-Nejasuburi, Ez-Zehebi, Ebu Hajjan el-Endelusi, Ibn Kesir i brojni drugi. (35)
Brojni muhaddisi su vremenom pokušali skinuti etiketu sa Ebu Hanife, kao

nedovoljno upućenog u hadisku znanost, što mu je od strane neznalica, zavidnika i mezhebskih fanatika nalijepljena. Tako su hafizi hadisa: El-Mizzi, Ez-Zehebi, Et-Turkmani, Ebu-l-Mehasin el-Husejni eEt-Tarabulsi, Ibn Kesir, En-Nevevi, Es-Sem'ani i dr. potrošili puno vremena da dokažu da ovaj genije nije ništa manji stručnjak u hadisu, nego što je npr. bio u fikhu! (36) Svi oni slažu se da je bio izuzetno strog u prenošenju hadisa, oslanjajući se na konstataciju Jahja b. Me'ina, koji je rekao: Ebu Hanife bio je pouzdan u hadisu! On je prenosio samo onaj hadis koji je precizno zapamtio a nije prenosio one u koje nije siguran! (37)
Nakon pročišćavanja brojnih tekstova koji negativno tretiraju ovog učenjaka, mali broj autora kasnijih generacija navodi optužbe na njegov račun. Jedan od rijetkih koji ga optužuju za slabost je šejh Muhammed Nasiruddin el-Albani. Kada on citira hadis: Kada se pojavi zvijezda /Surejja, podigne se nesreća sa stanovnika svakog područja! (38) Taj hadis prenosi Ebu Hanifin učenik Muhammed b. Hasan, od Ebu Hanife, on od Ata' b. Ebi Rebaha, a on od Ebu Hurejre, r.a, merfu'-predajom. Inače, posredstvom Ebu Hanife ovaj hadis bilježe Es-Sekafi u El-Fevaidu, Taberani u El-Mu'džemu-l-evsatu i El-Mu'džemu-s-sagiru i Ebu Nu'ajm u Ahbaru Asbehan. (39)
Šejh El-Albani tvrdi da su sve ravije citiranog hadisa pouzdane, izuzev Ebu Hanife, koji se, uprkos utemeljenosti u fikhu, smatra slabim u pogledu pamćenja. On navodi da to smatraju Buhari, Muslim, Nesai, Ibn Adijj i drugi, pa zbog toga Ibn Hadžer u Takribu-t-tehzibu, spominjući Ebu Hanifinu biografiju ističe samo da je bio poznati fakih! (40)
Međutim, Ibn Hadžer nigdje ne optužuje Ebu Hanifu za lošu memoriju, niti za neku drugu slabost u hadisu, pa se, otuda, šejh Muhammed Abdu-r-Rešid en-Nu'mani pita: Kako je muhaddis, kakav je bio šejh El-Albani, zaključiti iz Ibn Hadžerovih riječi: poznati fakih, da je slab prenosilac hadisa???!!! (41)
Šejh En-Nu'mani dalje se pita: Kako ga je Jahja b. Me'in, jedan od najvećih hadiskih kritičara svih vremena, mogao nazvati pouzdanim (42) a šejh El-Albani slabim???!!!
Očito je da su neki hadiski kritičari opovrgli svoju prethodnu ocjenu o nekom prenosiocu. Tako Nesai u svom djelu o slabim prenosiocima kaže: Ebu Hanife nije jak u hadisu! (43) Međutim, očito je, da je vremenom Nesai promijenio svoju ocjenu, što jasno potvrđuje hadis koji navodi u Es-Sunenu-l-kubra, a čiji sened smatra slabim zbog Asima b. Omera, jednog od prenlosilaca ovog hadisa. Iako se u ovom rivajetu spominje i Ebu Hanife, kao prenosilac ovog hadisa, Nesai ga ne uvrštava u red slabih prenosilaca, što jasno upućuje na promijenjen stav spram Ebu Hanife! (44)
Otuda, šejh En-Nu'mani ne može shvatiti pretjerivanje pojedine uleme u napadima na ovog genija. (45) To, također, nije mogao shvatiti ni veliki hafiz hadisa Ibn Abdu-l-Berr, koji je konstatirao: Pretjerali su muhaddisi u kritici Ebu Hanife i prešli su svaku mjeru u tom pogledu! (46) Slično konstatira i Jahja b. Me'in, savremenik Ahmeda b. Hanbela, kada kaže: Doista su neki od nas pretjerali u kritici Ebu Hanife i učenjaka iz njegovog mezheba! (47)
Otuda šejhu En-Nu'maniju ne preostaje ništa drugo, nego da zaključi ustima El-Hurejbija, jednog od poznatih muhaddisa, da je negativan stav spram Ebu Hanife rezultat neznanja ili zavisti!!! (48)

Ebu Hanife umro je kao šehid,pošto je otrovan! To tvrde Ez-Zehebi i brojni drugi autori. (49)Naime, halifa El-Mensur pribojavao se Ebu Hanifinog djelovanja čak i iz zatvora, gdje ga je strpao još 146. god. po Hidžri, pa je odlučio otrovati ga, kako bi ga se riješio, 150. god. po H. (50)
Postoje razilaženja u pogledu godine njegove smrti. Neki navode 150, neki 151, a neki 153. Godinu po Hidžri. Najveći broj autora slaže se da je, prema dostupnim podacima, umro 150. god. po Hidžri i da je bio napunio 70 godina života. (51) Na vijest o smrti ljudi su u grupama pristizali na njegovu dženazu. Prvu dženazu mu je klanjalo 50.000 ljudi! (52) Nakon toga, još pet puta mu je klanjana dženaza, kako tvrdi Ibn Kesir, zbog ogromne gužve i velikog broja ljudi koji su stalno pristizali. (53) čak postoje predaje da mu je dženaza klanjana narednih dvadeset dana! (54)
Ebu Hanife je – Allah mu se smilovao - ukopan u Bagdau, što navode brojni autori.

Politicki stavovi Ebu Hanife

Puno ime Ebu Hanife je En-Nužman bin Sabit bin Zevti El-Farisi.(1) Rođen je 80. godine po hidžri u Kufi, Iraku, u perzijanskoj porodici dobro poznatoj po trgovini svilom. Umro je, saglasili su se gotovo svi historičari, 150. godine u zatvoru, i to nakon što je odbio da bude postavljen kadijom Bagdada(2). Postoje, međutim, druge, doduše slabe i kod mnogih neautentične, predaje koje govore da ga je halifa El-Mensur (158), nakon što je odbio da bude imenovan kadijom, zatvorio i onda otrovao. Ili ga je otrovao zbog javnog i glasnog podbadanja i huškanja masa da participiraju u pobuni Ibrahima bin Abdullaha (145) u Basri 145. godine. U trećim pak predajama stoji da je pretrpio bolne muke zbog odlučnog i ustrajnog odbijanja ponuđene mu kadijske službe, ali da je nakon toga pušten. Umro je poslije svega u svojoj kući prirodnom smrću.(3)
Otac Ebu Hanife, Sabit, nije bio nikada rob kao što je bio slučaj sa brojnim Perzijancima. Bio je slobodan, bogat trgovac svilom i čvrst vjernik. Dok je još bio mali, imao je jedinstvenu priliku da sretne Aliju ibn Ebi Taliba (40) koji je pri tom susretu zamolio Allaha dž.š. da mu i njegovom potomstvu podari abundantno blagostanje i sreću.(4) Također se prenosi da je Ebu Hanifin djed poklonio Aliji paluze za jedan od perzijskih praznika, najprobabilnije za novu godinu.(5) Ovako nešto u ondašnje vrijeme zasigurno su mogle činiti samo bogate i dobro razglašene familije.
Ebu Hanifa je stigao ashaba Enesa ibn Malika (93) i osobno se još kao dijete u nekoliko navrata sučelio s njim kada bi ovaj okazionalno dolazio u Kufu(6). Neki međutim drže da je stigao četiri ashaba: Enesa ibn Malika i Abdullaha ibn Ebi Evfaa u Kufi; Sehla ibn Sažda Es-Sažidija u Medini; i Ebu Et-Tufejla ‘Amira ibn Vasila u Mekki, ali nijednog od njih nije sreo, niti je tradirao od njih. U nekim dosta pretjeranim i stoga neprihvatljivim predanjima, a koja se najčešće pripisuju nekim njegovim fanatičkim sljedbenicima, stigao je numerne ashabe koje je lično čuo i prenio od njih.(7)

Ebu Hanifa je jedan od četiri velika imama čije mezhebe u fikhu danas većina muslimana slijedi. Ostala tri imama su Malik ibn Enes (179), Muhammed ibn Idris Eš-[afiži (204) i Ahmed ibn Hanbel (241). Ebu Hanifa je učio i stekao znanje kod onda najeminentnijih islamskih pravnika i muhaddisa, a posebno od onih u Iraku. Od njega su kasnije uzeli fikh mnogi, od kojih su neki uživali zavidno počastvovan status u državi.(8) Ukazaćemo samo na Ebu Jusufa (172) i Muhammeda (189), dvojicu vrhovnih kadija u abbasijskoj državi koje su vladari imenzno uvažavali. Zahvaljujući njima, hanefijski mezheb se brzo proširio i postao oficijelnim fikhskim mezhebom u mnogim krajevima islamske države.

Prije aktivnog bavljenja fikhom, Ebu Hanifa je kao mladić bio zaokupljen trgovinom svilom slijedeći time utrtu praksu svojih predaka. Imao je zato vrlo malo kontakta sa naukom i ulemom. No, to je bilo sasvim dovoljno da impresionira one oko sebe svojim nesvakidašnjim darom za naukom. O ovome veli Ebu Hanifa: “Prošao sam jednom pored Amira Eš-[ažbija (103) koji me zovnu i reče: “Koga ti obično posječuješ od uleme? Rekao sam mu: “Nikoga, slabo sam uopšte zainteresovan za nauku i ulemu. Ja sam vazda na pijaci, tamo radim.” Rekao mi je: “Vidim u tebi ekstraordinarnu bodrost i živost, i zato ti sugerišem da se počneš okretati nauci i onima koji su dobro u nju upućeni.” Ovo je bila startna tačka, priznaje Ebu Hanifa, da se počne ozbiljnije baviti naukom.(9) Ali, kojom naukom, pitamo se. Mogao se baviti jednom od tri slijedeće u ono vrijeme najdominantnije islamske naučne discipline: ‘ilm el-kelam (dogmatička, spekulativna ili skolastička teologija), hadis Božijeg poslanika a.s. i fikh. Iz mnoštva, nerijetko međusobno proturječnih predaja po ovom pitanju, da se izvesti konkluzija da se Ebu Hanifa punim entuzijazmom prvo latio ‘ilm el-kelama. Mislio je da je to nejkreposnija i najkorisnija, kako osobno za njega tako i za cijelo društvo, naučna disciplina. Kasnije je ovako priznao: “Data mi je moć polemisanja pa sam inicijalno proveo dugo vremena neumorno prakticirajući ‘ilm el-kelam. Parničio sam se s različitim grupacijama (Irak je bio kolijevka ove nauke i nesporno najzapaženije stjecište metekellimuna) braneći određene doktrine. Basra je bila najžešći centar gdje su se neprestano prelamala koplja mnogih rivala predstavnika različitih sekti. To me je ponukalo da je u kratkom periodu posjetim preko dvadeset puta. Diskutirao sam najviše i najintenzivnije sa haridžijskim sub-sektama kao što su Ebadije i Saferije. Neuzdrmano sam smatrao da je ‘ilm el-kelam zbilja najizvrsnija islamska nauka. Međutim, nakon izvjesnog vremena, kada sam ozbiljno kontemplirao, shvatio sam da se naši prethodnici, ashabi, nisu nikako upušatli u ovakave rasprave - čak su ih kategorički osuđivali -, a bili su znaniji od nas i sposobniji da to čine. Spoznao sam da su zauzvrat izučavali područje šerijata i fikha; učili su srčano i druge podučavali; uzajamno su konfrontirali nove bez presedana probleme u islamskoj zajednici i zajedno davali šerijatske pravne odgovore na njih. Eto takvi su bili naši prethodnici. Pošto mi se sve ovo izbistrilo, okrenuo sam se njima i onome što su oni radili. Adoptirao sam njihov model. Uvidio sam da zastupnici ‘ilm el-kelama ne posjeduju karakteristike i svojstva ashaba, a niti su im metode djelovanja kao kod njih. Oni su nezgrapni ljudi, naprasita i svirepa srca, i svejedno im je što su često u očiglednoj suprotnosti sa Kuržanom, sunnetom i praksom selefa. Nemaju

dovoljno suzdržanosti i bogobojaznosti...”(10)
Zbog Ebu Hanifine aktivne participacije u burnom dijalektičkom ‘ilm el-kelamskom ratu, optuživan je od strane svojih neprijatelja da je bio murdžia(11), zatim džehmija(12), te da je zagovarao da je Kuržan kreiran. Istina ove optužbe su artikulisane ni zbog čeg drugog do zbog izgarajuće želje nekoliko individualaca ili grupa da se ošteti i sroza reputacija Ebu Hanife kao renomiranog znalca i imama u fikhu za koga je nekoliko decenija nakon njegove smrti Eš-[afija rekao: “Ljudi ovise o Ebu Hanifi u fikhu.(13)” Sufjan Es-Sevri (161) je za njega rekao: “Ebu Hanifa je bio najznaniji pravnik na zemlji u svom vremenu.(14)” Abdullah ibn Mubarak (181) je similarno iskazu Sufjana Es-Sevrija rekao: “Ebu Hanifa je doista bio najznaniji pravnik na cijeloj zemlji.”(15) O vrlinama i pohvalnim djelima Ebu Hanife još se iznosi da je svaku noć učio plačući Kuržan; četrdeset godina je klanjao sabah s jacijskim abdestom; proučio je Kuržan na lokaciji gdje je docnije umro najmanje sedam hiljada puta itd.(16) Jednom je Ebu Hanifa usnio iskopan mezar Božijeg Poslanika a.s.. Kada se probudio poslao je ko će zatražiti objašnjenje od Muhammeda Ibn Sirina (110), ondašnjeg famoznog komentatora snova. Ibn Sirin je prokomentarisao: “Ko je usnio ovaj san biće obasut znanjem kao niko prije njega. (17)” Zato bi bilo najpovoljnije odbaciti spomenute optužbe izjavama lično Ebu Hanife, a koje su univerzalno prihvatili gotovo svi islamski historičari i životopisci.
Po pitanju prve optužbe da je bio murdžia, Ebu Hanifa je ovako proklamisao u svojoj tezi “El-Fikh el-ekber”: “Mi ne tvrdimo da grijesi ne štete vjerniku; niti tvrdimo da on neće biti baćen u vatru; niti tvrdimo da će u njoj vječno ostati, iako je griješan kao jedan od pravovjernih napustio ovaj svijet. Također ne tvrdimo - kao što MURD@IE čine - da će naša dobra djela obavezno biti ukabuljena a pokuđena obavezno oprošteta. Ali, mi pouzdano tvrdimo kada čovjek uradi neko dobro djelo ispunivši sve njegove klauzule tako da ono bude slobodno od bilo kakvih poroka i mana, ne poništivši ga nevjerstvom, apostazijom ili nemoralom doklegod ne napusti ovaj svijet kao vjernik - Allah dž.š. mu ga zasigurno neće zanemariti, primiće mu ga i adekvatno ga nagraditi. [to se tiče ružnih i omrznutih djela, izuzev širka i nevjerstva, za koje se njhov izvršilac nije pokajao sve do svoje smrti kao jedan od pravovjernih - ona će biti ovisna o Allahu dž.š.: ako htjedne kazniće ga u vatri, a ako htjedne oprostiće mu i neće ga kazniti.”(18)
[to se tiče druge potvore da je bio džehmija, slaba je i neosnovana, jer je dobro znano da je Ebu Hanifa polemisao o koncepciji imana sa Džehmom ibn Safvanom, začetnikom Džehmija. Na kraju ga je porazio i okrivio za nevjerstvo i apostaziju.(19)
A što se tiče treće izmišljotine da je propagirao stvorenost Kuržana, i ona je krajnje slaba. Naime, dovoljno je prononsirano da je Ebu Hanifa afirmirao bespočetnost Kuržana. U njegovoj tezi “El-Fikh el-ekber” stoji: “Kuržan je Božiji govor, ispisan na stranicama, prezerviran u memoriji, iščitavan jezikom, objavljen Poslaniku a.s.. Naše izgovaranje Kuržana je stvoreno, dok Kuržan sam po sebi nije stvoren, od iskona je.”(20)
Ebu Hanifa je živio i djelovao u emevijskoj i abbasijskoj državi. U prvoj je proveo 52 godine (80-132). To je bio period - a posebno onda kada je Ebu Hanifa intelektualno sazrijevao - deterioracije i konačnog pada emevijskog

političkog establišmenta. U drugoj je živio 18 godina (132-150). To je bila faza tranzita vlasti iz emevijskog u abbasijsko okrilje, i još faza konsolidacije vlasti u rukama Abbasija i njihovih političkih perzijanskih saveznika. U ovom članku ćemo pokušati analizirati političke stavove Ebu Hanife prema emevijskim i abbasijskim vladarima.

Ebu Hanife i emevije

Emevije su bili u džahilijjetu jedna od najbogatijih i najistaknutijih kurejševićkih familija kome je pripadalo militantno i političko prvenstvo. Nakon dolaska Islama, bili su najžešći protivnici poslaniku a.s. i prvim muslimanima bojeći se da će im ekspanzijom Islama i njegovih vrijednosti oslabiti socijalna pozicija, ekonomski interesi i politička hegemonija. Međutim, većina njih je ipak obgrlila Islam, i to na dan liberiranja Mekke, kada im je Poslanik a.s. oprostio sva u prošlosti urađena zlodjela. Otada su kao novi članovi po njih nove zajednice postepeno, ali nezapaženo, počeli uplivavati u neke državne poslove. Prvi ko ih je ozbiljno i službeno introducirao u državnom aparatu bio je Omer ibn El-Hattab (23) koji je imenovao Mužaviju ibn Ebi Sufjana (60) za guvernera Sirije. To je zaista bila inauguracija novog, željno očekivanog, perioda za emevijski klan. Status im je vizibilno ojačao gotovo na svim poljima pošto je hilafet prešao u ruke Osmana ibn ‘Affana (35), takođe Emevije. Nakon krvoločnog ubistva Osmana 35. godine, odugovlačili su sa priznavanjem Alije, četvrtog halife, sve dok ovaj ne riješi pitanje ubistva svog prethodnika: ko je (su) tobože atentator(i) i kako mu (im) presuditi? Na kraju je 37. godine neminovno izbio krvavi rat na Siffinu između dvije strane. U tom sukobu je Alija, unatoč inicijalnim napredovanjima, bio prevaren i izdan kako od strane numernih svojih boraca tako i od strane svojih protivnika predvođenih Muavijom, odveć pretendenta na hilafet. Tri godine kasnije, i Alija je bio ubijen. To je samo dozvolilo Emevijama da brže i neometano učvrste i prošire svoju vlast i influenciju na ostatak teritorija islamske države. Međutim, Aleviti, članovi Alijine familije koji su brojali 14 sinova i najmanje 17 ćerki,(21) nisu se mogli pomiriti sa stvarnošću. Nisu priznavali - izuzetak je svakako nekolicina kao što je bio Hasan sin Alijin (50) - emevijske vlasti, niti su im davali prisegu na vjernost. Ovi su bili za njih nepravedni i tiranini što nasilno u ime Islama oteše vlast nad muslimanima od onih koji to više zavređuju, odnosno Alevita kao predstavnika poslanikove obitelji. Vlast se morala oteti po svaku cijenu, makar to bilo i proljevanjem krvi, i dati u prave ruke, tvrdili su. I nije se zato čuditi zašto su diljem historije emevijske vladavine sve veze između Emevija i Alevita bile isprekidane. Oružane pobune širokih razmjera nisu bile rijetkost, ali iz kojih Aleviti vazda izlaziše razbijeni, poraženi i nemilosrdno izmasakrirani.

Emevije su transformirali hilafet u monarhiju gdje se vlast nasljeđivala od oca na sina, i tako rotirala u jednoj familiji. Mnogi čisti i uzvišeni islamski principi kao što su šura (savjet), podređenost svega, uključujući i politiku, religijskim interesima, jednakost, opšta tolerancija i drugo, ovom su se promjenom

suspendirali i zamijenili novim manje islamskim i do tada nepoznatim konceptima. Emevijska država je bila i ostala islamska s tim što se desila nagla alteracija u stimulusu, kako se izrazi Ibn Haldun (808); nakon što je on bio samo vjera i ništa više, iznenada se preinačio u sablju i fanatički arapski patriotizam (asabijjah).(22)
Zbog ovakve obojenosti emevijskog režima, razišla se ulema po pitanju da li im trema dati prisegu na vjernost ili ne treba; da li je najbolja solucija surađivati sa njima ili se distancirati od njih. Neki su bili mišljenja da je najprihvatljivija opcija kompromitovati i dati im prisegu na vjernost, zatim u ramovima vjerskih načela kooperirati sa njima za opštu dobrobit islamskog ummeta. Oslanjali su se na fakt da je većina odveć prihvatila Emevije, te da ovi doista ispunjavaju većinu uvjeta za hilafet kao što su srodstvo, Islam, punoljetnost i sloboda. Bojali su se nemira i, posljedično tome, cijepanja jedinstva i solidarnosti među muslimana. Najpoznatiji predstavnici ove grupe uleme bili su Ibn [ihab Ez-Zuhri (124), 'Ata ibn Ebi Rebbah (114), El-Ežredž Abdur-Rahman ibn Hermez (117), Sulejman ibn Jesar (107) i drugi.(23)
Druga grupa uleme se nije baš slagala sa prvom, ali je pod pritiskom i prijetnjama ipak priznala emevijski politički establišment i dala mu prisegu na vjernost(24). Uprkos tome, cijelo vrijeme su izolovani ostajali po strani odbijajući da imaju ikakvu direktnu saradnju sa njima. Također su u većini slučajeva odbijali da podrže krvave revolucije opozicije, ili učestvuju u njima, odlično znajući da one, pored ogromnog i obilnog zla što ih obavezno prati, ne donose nikome dobro: niti revolucionarima, niti vlastima, a ni muslimanskim masama. Najpoznatiji predstavnici ove grupe uleme bili su Abdullah ibn 'Abbas (68), Muhmmed ibn El-Hanefija (81), Abdullah ibn Omer (74), 'Urvet ibn Zubejr (94), Seid ibn El-Musejjeb (94) i mnogi drugi.(25)
Treća grupa uleme pak nije nikako priznavala Emevije kao legitimne vođe muslimana. Egzistirali su mnogi drugi dosta kvalifikovaniji za nošenje tog bremena, tvrdili su. Dalje su insistirali da se stvar morala predati svim muslimanima, a nikako samo određenoj eliti iz istoga klana, na razmatranje. [taviše, suportirali su diferencijalnim sredstvima opoziciju i njene oružane pobune anticipirajući time promjene i dosta svjetliju budućnost na svim poljima. Nije bila rijetkost, međutim, da i sami učestvuju u tim pobunama. Najzapaženiji predstavnici ove grupe bili su Seid ibn Džubejr (94), Amir Eš-[ažbi, Malik ibn Dinar (131) i mnogi drugi.(26)
I Ebu Hanifa je spadao u treću grupu. Otvoreno je podržavao Aliju i neke oružane revolte njegovih potomaka protiv Emevija. Time je automatski optuživao i diskreditirao Muaviju, Alijinog oponenta, i sve emevijske vladare nakon njega. ^ak je proglašavao da je Alija bolji i od Osmana. Evo njegovih iskaza o tome: "Alija nam je draži od Osmana.(27)" "Niko nije ratovao protiv Alije a da istina nije bila na strani Alije. Da ne bi Alije, niko nebi znao kako postupati u ratu protiv muslimana.(28)" Kada su ga upitali o "bici oko deve" 36. godine, odgovorio je: "Alija je pravedno postupio. On je naučio muslimane kako da se ophode kada moraju ratovati protiv muslimana prijestupnika i zlotvora.(29)" Za vrijeme ustanka Zejda ibn Alia ibn Husejna ibn Alia ibn Ebi Taliba (121) 121. godine, Ebu Hanifa je huškajući narod da ga podrže govorio: "Pobuna mu je ravna Poslanikovom izlasku na Bedr da se suoči s mušricima." Rečeno mu je: "Ako je zbilja tako, zašto mu se i ti onda

nisi pridružio?" Odgovorio je: "Spriječile su me stvari naroda koje mi povjeriše na čuvanje." U drugim predajama se još navodi da je kazao: "Da bogdom znam da ga ljudi neće iznevjeriti i napustiti kao što su mu iznevjerili i napustili oca, pridružio bih mu se, jer je on doista istinski vođa (imam). Ali, ipak ću ga podržati svojim bogatstvom." Onda je poslao Zejdu deset hiljada dirhema i zatražio od glasonoše da mu objasni njegovu ispriku.(30)
Ovakvi stavovi Ebu Hanife prema Alevitima bili su zasigurno jedan od razloga zašto ga je Jezid ibn Omer ibn Hubejra (132), namjesnik halife Mervana ibn Muhammeda (132) - zadnjeg emevijskog halife - u Iraku, pozvao i ponudio mu da ga imenuje kufanskim kadijom(31). Mimo toga, ponudio mu je i poziciju upravitelja državne blagajne(32), te da čuva halifin žig pa da se ništa važno ne implementuje u državi doklegod za to ne dođe odobrenje ispod njegove ruke.(33) Jednostavno, nudio mu je bilo šta; nudio mu je mnogo toga da sam izabere sebi šta mu je najviše odgovaralo; bio mu je spreman ponuditi, s pravom zaključujemo, štagod da je ovaj poželio. Jezid ibn Omer je time nesumnjivo želio postići jedan od dva moguća rezultata: ako bi Ebu Hanifa prihvatio ponudu, država bi indirektno zadobila podršku jednog od najeminentnijih znalaca svog vremena, a to je Emevijama baš trebalo u to vrijeme, vrijeme sveobuhvatne deterioracije i stagnacije; ako bi kojim slučajem odbio, razotkrila bi se onda svima njegova neprivrženost vlastima, i više od toga, iščezle bi sve skepse da vjerno i lojalno potpomaže Alevite. Tek onda se je nešto moglo poduzeti protiv njega.
Ebu Hanifa je kategorički repudirao sve laskave ponude emevijskih vlasti čime je ireverzibilno navukao na sebe njihovo nezadovoljstvo i gnjev. Jezid ibn Omer mu je zbog toga dao sto i deset bolnih udaraca bičem od čega mu je bila glava otekla. Pripovijeda se da ga je suksesivno izvodio (iz zatvora ili iz kuće?) jedanaest dana i svaki dan mu davao deset šiba. Ali, kada je na koncu uvidio njegovu beskrajnu odlučnost i postojanst, pustio ga je ne želeći da ga pogubi. Onda je, aproksimativno 130. godine, Ebu Hanifa pobjegao u Mekku gdje je ostao sve do kolapsa emevijskog režima i prelaska vlasti u ruke Abbasija.(34) To se zbilo 132. godine. Samo je s vremena na vrijeme u tom razdoblju zijaretio Kufu, radije poslovno. Ponekad bi, dok su ga šibali, plakao, i to zbog, kako se lično izrazio, sjete i tuge majčine koji su mu teže padali od samog biča.(35) Navodi se da bi Ahmed ibn Hanbel, nakon što je osobno mnogo toga prodeverao i propatio s Abbasijama, zaplakao kadgod bi se spomenuo slučaj Ebu Hanife.(36)
Ebu Hanifa nije dakle protežirao emevijski politički establišment. Naginjao je radije Alevitima koji su naprestano, ali bezuspješno, zagovarali i pokretali oružane bune protiv vladajuće emevijske elite. [ta sve ovo zapravo znači? Ovo ni u kom slučaju ne znači da je Ebu Hanifa bio permanentan član alevitskog pokreta (stranke); niti znači da je apsolutno ignorisao i odbacivao sve što je bilo emevijsko. Smatrati da je Alija bolji od Muavije i Osmana ne znači da oni i svi koji su vezani za njih ne valjaju. Za Ebu Hanifu, Alija dolazi tek na treće mjesto, i to nakon Ebu Bekra (13) i Omera,(37) a davati prioritet Aliji nad ovom dvojicom bilo je signatura pripadnosti Alevitima kod gotovo svih njihovih ogranaka, svejedno bili oni umjerene ili ekstremne nastrojenosti. Ebu Hanifa je još zagovarao da se vođa muslimana ne može izabrati do savjetom svih muslimana(38), što je u kontrastu sa

najfundamentalnijim alevidskim principom imenovanja imama tekstom ili vasijetom, bilo to očito ili tajanstveno, prvo od strane Poslanika a.s. (imenovanje Alije) pa onda od strane svakog imama imamu nakon njega.(39) Uostalom, Ebu Hanifa nije prvi a ni posljednji koji je nepretjerano favorizovao Aliju. Mnogi ashabi kao što su Ammar ibn Jasir (37), El-Mikdad ibn El-Esved (33), Ebu Zerr El-Gaffari (32), Selman El-Farisi (36), Džabir ibn Abdullah (78), Sehl ibn Hanif (38), Osman ibn Hanif (41), Hazima ibn Sabit (37), El-Abbas ibn Abdul Mutallib i mnogi drugi, davali su Aliji preimućstvo nad ostalom ashabima.(40)

Ovdje moramo još držati na umu da koncept ehlussunah ve el-džemažah nije egzistirao u doba Ebu Hanife. On će se u jasnoj i komprehenzivnoj formi izbistriti tek krajem trećeg i početkom četvrtog vijeka zahvaljujući prvenstveno angažovanjima u tom pravcu personama kao što su El-Gazali (505), El-Eš'ari (324) i mnogi drugi prije njih. Prije toga, pored standardnog imena "muslimani", dodatna imena su se davala samo određenim grupama koje su posjedovale istaknute političke ili ilm el-kelamske usmjerenosti. Postojali su na primjer Haridžije, [ižije i Aleviti, Murdžie, Kaderije, Džebrije, Emevije i Mervanije, Zubejrije, Mužtezile, Abbasije i drugi. Međutim, kada je vjersko intelektualno vođstvo uvidilo da političari sve više i više zadobijaju tendenciju da surađuju sa različitim ponekad poročnim grupacijama, pozajmljujući od njih neke iskrivljene dogme za lične interese i interese nekih vlastitih političkih kurseva - ukazala se neodložno potreba za preciznom klasifikacijom baziranoj na čistim vjerskim kriterijama.(41)

Ebu Hanifa, predvodeći vjersko intelektualno vođstvo svog vremena, morao je, htio on to ili ne, deklarisati svoje političke stavove, jer su ga na to prisiljavali realnost u kojoj je on slovio kao slijeđeni imam, i političko vođstvo za koje je on bio ili potencijalni neiscrpni izvor opasnosti koji se morao na vrijeme konfrontirati, ili neugasiv generator podrške koji se morao maksimalno utilizirati. U stvari, primarna briga Ebu Hanife je bila jedino nauka koja je u njegovo doba prolazila kroz presudne faze: hadis se je počeo intenzivno sabirati, te brojne islamske naučne discipline su se postepeno počele osamostaljivati jedna od druge. Nadalje, nezaustavljiva borba sa vlastima se vodila oko legitimnosti (mešružijjah) u oblasti šerijata: koja strana - ulema ili vladari - ima nedisputno pravo da donosi i bdije nad implementacijom šerijatskih zakona? Ulema je zasigurno znala da je to ekskluzivno njihova obligacija i bili su spremni toplo dočekati bilo kakvu konstruktivnu inicijativu ili asistenciju od strane bilo kojeg dodatnog društvenog sloja uključujući svakako i vladare, dočim su vladari, znajući kompetenciju uleme, svjesno insistirali na politizaciji čitavog problema bojeći se otvorenog konflikta između nekih svojih političkih poduzimanja, nerijetko osnovanim na neislamskim temeljima, i naučnih dostignuća vjerske uleme. Na putu ka intelektualnom usavršavanju, Ebu Hanifa nije imao nikakvih predrasuda. Nauka je bila za njega izgubljena stvar, i gdjegod bi se ona nalazila odlazio bi tamo i uzimao je. Na tom putu je neizbježno morao doći u dodir sa onima koji iskreno hodiše ka istom cilju, i čiji interesi se podudaraše sa njegovim. Među Alevitima su onda postojali mnogi čuveni alimi, posebno u oblasti hadisa i fikha. Oni su osjetno doprinijeli unapređivanju i progurivanju ranih islamski nauka. Ebu Hanifa je zato sarađivao i sa njima. Neki od njih

kao što su Zejd ibn Ali i Abdullah ibn Hasan (145) se čak smatraju njegovim učiteljima. Također je tradirao od Muhammeda El-Bakira (114) i Džažfera Es-Sadika (148).(42)
I pošto su se integrirali u Ebu Hanifi svi ovi motivi: duboko sažaljenje na Alevite zbog emevijske nepravednosti i brutalnsoti prema njima, članovima Poslanikove familije; lahko prepoznatljiva čestitost, pravednost i religioznost mnogih alevitskih lidera, njegovih šejhova, vis-a-vis nepravde, nasilja i poročnosti mnogih specijalno kasnih emevijskih lidera; nepostojanje jasno definisanog koncepta ehlussuna ve el-džemažah; - bilo je prirodno i sasvim očekivano da im izrazi svoje simpatije i pruži ruku podrške kada je to trebalo. Slično su se zahvaljujući egzaktnim - samo u abbasijskoj državi - povodima ophodili Malik(43) i [afija,(44) također imami muslimana.

Ebu Hanife i Abbasije

Abbasije su oteli vlast od Emevija 132. godine. To je bilo rezultat uspješno izvedene revolucije čije pripreme su tajno počele još davne 99. godine. Njen centar je bio u Horasanu - koji danas pokriva teritorije Istočnog Irana, Afganistana i Turkmenistana -(45) jednostavno iz razloga što je ova nearapska provincija bila daleko od Sirije, centra emevijske moći, i najviše zato neglektirana, a imala je mnogo toga da ponudi od svojih bogatih prirodnih i ljudskih resursa. To je itekako činilo mnoge kako autohtone stanovnike Perzijance, nove konvertere u Islam, tako i arape emigrante, krajnje nezadovoljnim i gnjevnim. Omaške i prijestupi Emevija na političkom, vjerskom, ekonomskom i socijalnom polju su pretjerano izrabljivani za vrijeme revolucije kako bih se u prvom planu zadobila neophodna podrška naroda. Svakako, slatkorječivi misionari i revolucionari su zauzvrat obećavali nova numerna i vrlo atraktivna rješenja, dakako ekstraktirana iz esencije egzistencije Islama i muslimana: Kuržana i Poslanikovog sunneta(46). I napokon, 132. godine, zahvaljujući dobro isplaniranim i efikasno egzekutiranim strategijama, Abbasije su kao pobjednici ušli u Kufu gdje je neodložno i unanimno - ne savjetom, već odlukom zadnjeg stratega i mozga revolucije Ibrahima ibn Muhammeda ibn Alia ibn Abdullaha ibn Abbasa ibn Abdul Mutalliba (131) - za halifu proglašen Ebu El-Abbas Es-Seffah (u.136)(47), prvi iz obitelji poslanikovog amidže El-Abbasa ibn Abdul Mutalliba (32).
Ebu Hanifa je, što se moglo i očekivati, sa užitkom i veseljem dočekao ustoličenje Abbasija na prijestolje hilafeta. Navodi se da ih je i prije toga, za vrijeme revolucije, moralno i materijalno podržavao.(48) Ebu Hanifa se zadesio u Kufi kada je ona pala u ruke Abbasija. Bio je sa ostalom njenom ulemom prisutan i kada je u njenoj glavnoj džamiji Ebu El-Abbas proglašen halifom. Nakon što su obični ljudi ondje dali prisegu na vjernost novom vođi, red je došao i na ulemu. Bilo im je rečeno: “Zakunite se na vjernost novom imamu! To će biti jak dokaz kod njega vama ili protiv vas, dok će vam na onom svijetu biti zaštita. Nemojte nikako bez imama sresti vašeg Gospodara pa da bez dokaza kod Njega budete.” Svi su pogledali u Ebu Hanifu na što je

on reagovao: “Ako želite da govorim u svoje i vaše ime, učiniću.” “Slažemo se”, jednoglasno su odgovorili. Onda je rekao: “Hvala Allahu koji je dostavio istinu onima koje je učinio bliskim Svom Poslaniku, te je uklonio od nas nasilje zlotvora... Zaklinjemo ti se na vjernost i pokornost sve do zadnjega dana...“ Na to je Ebu El-Abbas rekao: “Dobar li je izbor onih što te izabraše da govoriš...!(49)

Međutim, kada je na prijestolje hilafeta 136. godine došao halifa El-Mensur, stavovi Ebu Hanife prema Abbasijama su dobili nagli zaokret. Prestao ih je potpomagati i kooperirati s njima. Njegova privrženost i lojalnost njima su zauvijek prestali. Odbijao je čak da prihvati od njih ikakve darove, a bili su zaista brojni i obilni. To je činio iz straha za svoju dušu i dušu svojih ukućana da ih uprlja haramom(50). Više je volio lično raditi, pa sebi i svojoj porodici zaraditi, kao što je uostalom i naučio. Zabilježeno je da se jednom desila razmirica između halife El-Mensura i njegove žene zbog tobože njegovog osjećaja odvratnosti prema njoj. To je njoj teško padalo, i zato je insistirala da joj se pravda učini. Oboje su se složili da zovnu Ebu Hanifu, ondašnjeg najštovanijeg pravnika u Iraku, da im presudi. Kada je stigao, halifa ga je upoznao s poblemom, te ga je zapitao: “Koliko žena po Islamu čovjek može oženiti?” “^etiri”, odgovorio je. “Da li iko smije išta suprotno tome reči”, zapitao je halifa. “Ne”, bio je odgovor Ebu Hanife. Onda se halifa okrenuo ženi i rekao joj: “No, jesi li čula?” “Ali”, nastavio je Ebu Hanifa, “to se odnosi samo na one pravične. Međutim, ko nije od njih, ili se boji da neće biti, mora se zadovoljiti samo jednom, kao što nas Allah dž.š. eksplicitno na to upozorava: “... A ako strahujete da nećete pravedni biti, onda samo sa jednom (se ženite)...” (En-Nisaž 3) (51) Mi moramo u svakoj situaciji postupati prema Bogom datoj vaspitanosti, i urazumiti se Njegovim opomenama.” Halifa je poslije ovih riječi ušutio, i nije više ništa progovorio. Onda se Ebu Hanifa okrenuo i otišao. Odmah po dolasku kući stigao je jedan od halifinih sluga kojeg posla dotična žena halife, a s njim kao pokloni obilni imetak, odjeća, služavka i egipatski magarac. Ebu Hanifa je sve odbio rekavši: “Poselami je i reci joj da sam ja samo u ime Allaha dž.š. branio svoju vjeru. Nisam time želio približavanje nikome(52)...“

Kada je halifa El-Mensur sagradio Bagdad - onda Medinetus-Selam (Grad mira) - 145. godine, ponudio je Ebu Hanifi poziciju njegovog kadije. Ebu Hanifa je ponudu kategorički repudirao(53) zbog čega je kasnije nemilosrdno strpan u zatvor gdje je i umro 150. godine. Jednom ga je u zatvoru posjetio Ebu Jusuf, njegov učenik i budući abbasijski vrhovni kadija, i zapitao ga za razlog zašto ne želi prihvatiti ono što mu se nudi. Odgovorio je: “Zamisli da si dobar plivač pa te neko doveo na obalu mora rekavši ti da ga preplivaš, da li bi se usudio?” Pošto je Ebu Jusuf negativno odgovorio, rekao mu je: “Isto je i sa mnom, a i ti ćeš biti iskušan.” Kasnije, kada je Ebu Jusuf postao vrhovnim kadijom halifi Harunu Er-Rešidu (193), i kadgod bi se nalazio u teškoj situaciju, govorio bi: “Dova moga šejha.”(54)

Nema sumnje u to da je pozicija kadije krajnje odgovorna i opasna. Muhammed a.s. je rekao: “Postoje tri kadije: dva su u vatri jedan je u dženetu. [to se tiče onog u dženetu, to je čovjek koji je poznavao istinu i po njoj sudio. A što se tiče one dvojice u vatri, prvi je onaj što je poznavao istinu, ali je nepravedno postupao; drugi je onaj što je sudio a bio

neznalica."(55) Funkcija kadije može biti dosta opasnija u slučaju da vladari nisu prostodušni i pravedni. Sufjan Es-Sevri je upozorio: "Kada te vladari pozovu da im proučiš suru Ihlas, ne idi, jer je njihova blizina uzrok pokvarenosti srca. Mene nije strah njihovog prezira, u kontrastu, strah me je njihove darežljivosti i uvažavanja koji zaslepljuju, pa čovjek ne vidi zlo zlim."(56) Dosta prije Sufjana, Abdullah ibn Mešžud (32) je o ovome rekao: "Desi se da čovjek s vjerom uđe kod vladara, a bez nje izađe. To je zbog toga što mu ugađa u onome u čemu ozlovoljava Allaha dž.š.."(57) I Enes ibn Malik je kazao: "Učenjaci su opunomoćenici poslanika sve dok ne budu imali posla s vlastima.(58)" Od Džažfera Es-Sadika se slično prenosi: "Učenjaci su opunomoćenici poslanika, kada ih vidite da traže utočište kod vladara, optužite ih."(59)

Ebu Hanifa je sve ovo odlično poznavao. Istodobno je bio svejstan da su vlasti, čiji je on bio savremenik, u mnogo čemu sličile vlastima od kojih ukazani iskazi odvračaju. Zato je jednom nasavjetovao Ebu Jusufa da često ne odlazi kod njih, jer će ga i njegovo znanje početi iskorištavati za svoje egoističke interese. Rekao mu je između ostalog: " ...Vlast ne želi nikome ono što želi sebi. Nemoj puno pričati kada si s njima! Oni će poprimiti ono što govoriš samo da bi kasnije pokazali svojim dvorjanima kako su pametniji od tebe. Time će ti opasti ugled među narodom...Ophodi se s njima kao s vatrom: koristi se, ako već moraš, onoloko koliko ti je neophodno, onda se udalji."(60)

Jednom je nekakav irački alim bio pozvan kod halife El-Mensura. Prije nego što je otišao, obratio se Ebu Hanifi za savjet šta da mu kaže. Ebu Hanifa ga je instruktirao: "Kada uđeš kod halife, nazovi mu selam i samo šuti; on te je pozvao i zato njemu pripada govor. Ako te išta bude pitao, ako znadneš, odgovori, a ako neznadneš, ovo mu reci: "O vladaru pravovjernih, tražiš dunjaluk radi četiri stvari: tražiš ga radi ugleda i slave, a ti si plemićki, od sina plemićkoga, od sina amidže poslanikovog; tražiš ga radi moći, a zagospodario si nad arapima i nearapima; tražiš ga radi bogatstva, a Allah dž.š. te opskrbio neizbrojnim bogatstvom. Boj se Allaha dž.š., vladaru pravovjernih! Prihvati se dobrih djela, a ostavi šta je zabranjeno, prikupićeš time sebi sve dobrote dunjaluka i ahireta."(61)

Pošto je Ebu Hanifino nezadovoljstvo prema abbasijskom političkom establišmentu kulminiralo, počeo je, kao u doba Emevija, otvoreno suportirati Alevite čije su oružane pobune po prvi put protiv Abbasija eruptirale 145. godine u Medini na čelu s Muhammedom ibn Abdullahom ibn Hasanom (145), i, nešto kasnije, u Basri na čelu s Ibrahimom, njegovim bratom. Prije toga, halifa El-Mensur im je strpao oca Abdullaha ibn Hasana - jednog od učitelja Ebu Hanife - u zatvor, zatim mu je konfiskovao i rasprodao sve što je imao, zbog tobože odbijanja da prizna da mu se sinovi pripremaju za ustanak.(62) Ebu Hanifa je bio glasan i odlučan partikularno u podržavanju Ibrahimove pobune u Basri. Ona mu je bila bliža, i lično je mogao osjetiti euforiju ustanika od kojih je neke vrlo dobro poznavao, a koji su ga nerijetko prije pridruživanja Ibrahimu pitali za ispravnost tog akta. Motivišući ih, govorio im je da je smrt s Ibrahimom ekvivalentna smrti na Bedru.(63) Još im je govorio da je pogibija u pobuni bolja od samog života(64). Prenosi se da mu je neka žena došla i rekla da joj sin želi otići s

Ibrahimom, ali mu ona uporno ne daje permisiju. Na to joj je Ebu Hanifa odgovorio: “Nemoj mu zabranjivati, pusti ga!(65)” Neki su mu zato u brizi govorili: “Ti se nećeš okaniti Ibrahima i njegove pobune sve dok nam se svima na vratove ne stave konopci.”(66)
Iako je nakon prelaska kormila vlasti u ruke El-Mensura Ebu Hanifa odbio da surađuje s Abbasijama, to nikako ne znači da su njihova zlodjela i prijestupi prolazili nezapaženi pored njega, posebno ako su oni narušavali interese vjere i nauke, zaista jedine njegove preokupacije. Stalno je kritikovao njihove počinitelje, kogod oni bili, hrabro im bacajući nepomućenu istinu u oči. Navodi se da su stanovnici Mosula, grada u Iraku, 148. godine otkazali poslušnost abbasijskim vlastima, a prije toga su se zdogovorili s halifom El-Mensurom ako tako nešto urade automatski će mu učiniti halalom proljevanje svoje krvi. Halifa je nakon toga iskupio iračku ulemu i pitao ih za savjet. Jedan od njih mu je sugerisao: “Ruke su ti odriješene nad njima, možeš im oprostiti jer si ti milostiv, a možeš ih i kazniti jer oni to zaslužuju.” Potom se halifa okrenuo Ebu Hanifi i zapitao ga: “[ejh, šta ti misliš?” Ebu Hanifa je neslažući se odgovorio: “Oni su ti zdogovorom odobrili što nije njihovo, a i ti si prihvatio što tebi ne pripada, jer se krv muslimana tek tako ne čini halalom i onda proliva...” Halifa je na kraju poslušao Ebu Hanifu i priznao mu da je u pravu.(67)
Još se navodi da je Ebu Hanifa imao običaj žestoko kritikovati državne kadije za počinjene fikhske greške u svom poslu. Mnogi su ga zato mrzili, na prvom mjestu osobno kadije, i nije bila rijetkost da ga tuže halifi. Najviše je bilo incidenata sa kufanskim kadijom Ibn Ebi Lejliem (158) što je na koncu rezultiralo da mu halifa izda strogo upozorenje da tako nešto više ne radi.(68)

Zašto su se stavovi Ebu Hanife prema Abbasijama drastično promijenili?
Za to postoje dva razloga:
Prvi razlog:
Već smo negdje spomenuli da su abbasijski misionari i revolucionari za vrijeme pobune protiv Emevija podizali mnoge na prvi pogled privlačne mottoe i gesla. Jedan od njih je bio “primjenjivanje Božije Knjige, Kuržana, i poslanikovog Sunneta”. Obećavali su time opštu pravednost i jednakost, dva vrhunska islamska principa, za svakoga. Kada dođu na vlast, imali su običaj govoriti, ispuniće zumlju dobrim isto onako kao što su je Emevije ispunili zločom. Za ovaj segment propagande bili su trenirani specijalni ljudi, najčešće ulema, čiji posao je ekskluzivno bio uveličavanje i razglašavanje emevijskih nedostataka i poroka na jednoj strani, i uveličavanje i razglašavanje potencijala, kvaliteta i prednosti abbasijskog klana na drugoj(69). Najpodesnije lokacije za ovaj posao su bile horasanske džamije i druga javna sastajališta gdje su se ljudi uvijek regularno u ogromnom broju okupljali. To je bilo zaista jedan od vodećih razloga zašto su ljudi masovno pozitivno reagovali na propagandu Abbasija, i kasnije joj se pridružili(70).
Nakon uspjeha revolucije, Abbasije su similarnom agresivnošću nastavili promovisati isto geslo u očajnim nastojanjima da konsoliduju svoju vlast nad ostalim teritorijama islamske države. Ebu El-Abbas, prvi abbasijski halifa, je nakon svog ustoličenja u Kufi deklarisao: “Allah dž.š. je nama uputio narod

nakon što su bili zalutali; prosvijetio ih je nakon što su bili neuki; izbavio ih je nakon što su bili beznadežni. Nama je otkrio istinu i neutralisao laž...(71)"
Kada je Davud ibn Ali (133) došao kao novi abbasijski guverner u Mekku, rekao je u svom prvom govoru tamošnjim stanovnicima: "Tako mi Allaha dž.š. mi smo se podigli samo da bi oživili Božiju Knjigu, Kuržan, i praksu Božijeg Poslanika..."(72)
Međutim, kasnije su se mnogi razočarali, uključujući i Ebu Hanifu, kada su spoznali da je abbasijski primarni cilj - baš kao i emevijski - bila politička prevlast; sve ostalo je bilo do neke mjere sekundarno i moralo se maksimalno utilizirati za postizanje tog cilja.(73) Abbasije su imali očitu intenciju da uz asistenciju uleme koji im se zakleše na pokornost i saradnju monopolizuju interpretaciju i implementaciju Božije Knjige i Poslanikovog sunneta, jer su oni, kako su sami tvrdili, "otadžbina objave, kolijevka poslanstva, nosioci vjere, starješine Islama, njegovi autoriteti i čuvari..."(74)
Namjeravali su putem različitih institucija, kao što su sudstvo (kadaž), divani i fikhski mezhebi, da politiziraju i kontrolišu i vjersko-intelektualne aktivnosti, te da im oni iz svojih palaća određuju direkciju kretanja i njihov dinamizam(75). Odatle su abbasijske halife osjetili neodložnu potrebu da počnu davati sebi titule pretjeranog vjerskog karaktera kao što su El-Mensur(76) (od Boga pomognut), El-Mehdi ibn El-Mensur (čista indikacija dolaska očekivanog El-Mehdije koji će pravdom i dobrotom ispuniti zemlju kada ona postane zagađena svakom sortom grijeha i opačine), Božija sjenka na zemlji (zillullahi fi el-erd), branioci istine (ensar el-hakk) Božiji vladari (hulefaullah) i tome slično.(77)
Osoba najviše odgovorna za sve ovo bila je halifa El-Mensur za koga je Ibn Et-Taktaki (709) napisao: "Znaj da je El-Mensur učvrstio (abbasijsku) državu i regulirao njena načela..."(78) Mnogi drugi, kao što je El-Hejsim ibn Er-Rebiž ibn Zerarah (183), su posvjedočili da je on bio najpostojaniji, najenergičniji, najpametniji, najodvažniji i najsmioniji abbasijski halifa(79). I zaista, državni temelji koje je El-Mensur položio nisu se potresli, niti značajnije modifikovali, sve do oružanih krvavih sukoba između braće El-Emina (198) i El-Mežmuna (218) sinova Haruna Er-Rešida, takođe halifa, kada je abbasijska politika - i to stabilizovanjem vlasti u rukama El-Mežmuna, nakon pogubljenja El-Emina - dobila dramatičan, najprobabilnije neminovan, zaokret.(80)
Drugi razlog:
U prvim fazama islamske države, Abbasije nisu slovili kao klan s ozbiljnijim pretenzijama na hilafet. Postoje naracije u kojima se navodi da je njihov praotac, amidža poslanika, El-Abbas ibn Abdul Mutallib nakon poslanikove smrti vizibilno favorizovao Aliju nad svim ostalim potencijalnim kandidatima za poziciju halife(81). Najprominentniji sin Abbasa, Abdullah ibn Abbas, je takođe podržavao Aliju, a posebno u doba konflikata između njega i njegovih brojnih rivala, specijalno Muavije. Međutim, nakon Alijine tragične pogibije, permanentno se preselio u Meku gdje je priznao, doduše mrzovoljno, emevijski režim želeći time ako ništa drugo a ono da kontribuira reduciranju nepotrebnog proljevanja muslimanske krvi, te uspostavljanju opšteg i trajnog mira u državi.(82) Onda se pojavio na sceni Ali sin Abdullaha ibn Abbasa (118), prva osoba iz abbasijskih redova koja je očitovala želju da se hilafet prebaci na abbasijsku liniju. [taviše, hrabro je otvoreno predskazivao da će

se to zbilja u bliskoj budućnosti i ostvariti. To je na kraju bilo dovoljno Emevijama da ga optuže za subverzivne djelatnosti protiv vlasti, i kao kaznu, dali su mu sedamdeset udaraca bičem(83). Poslije smrti Alia, najzapaženiju ulogu među Abbasijama je igrao njegov sin Muhammed (125). Muhammed je imao bliske kontakte s Ebu Hašimom (99), jednim od ondašnjih lidera Alevita.(84) Prenosi se da je ovaj jedne prilike na putu za Palestinu ili Hidžaz svratio kod Muhammeda u Hamimu, malo selo koje leži između Sirije i Hidžaza(85), i naglo se ondje neizlječivo razbolio. Pošto je osjetio da će brzo umrijeti, uvasijetio je Muhammedu, kao renomiranom Hašimoviću, vođstvo (imamet) nad svojim sljedbenicima, zatim ga upoznao sa svojim saradnicima i pobornicima od kojih je kuneći ih zatražio da ga srdačno pomognu i pokorno slijede.(86)

Otada, oko 100. godine, Abbasije su ozbiljno počeli da sebe i druge pripremaju za revoluciju. Proces je trajao pune 23 godine. Nakon Muhammedove smrti, 125. godine, stvar je preuzeo u svoje ruke njegov sin Ibrahim, kojeg 131. godine Emevije akcidentno uhvatiše, zatim osvetnički ubiše. Prije smrti, uspio je ipak predati kormilo revolucije bratu Ebu El-Abbasu koji će naredne godine, predvodeći masovnu vojsku, viktorijski ući u Kufu i proglasiti se prvim abbasijskim halifom.

Dakle, abbasijski pokret je imao alevidske korijene, i cijelo vrijeme je nosio njihov duh. Jedan od najizražajnijih slogana za vrijeme revolucije bio je "restauracija hilafeta među poslanikovim potomcima". Ovaj slogan, iako atraktivan, bio je istovremeno zagonetan i tajanstven, i mnoge je zato zbunjivao, uključujući čak i agitatore pokreta a kamoli obične mase. Samo je određena grupa ljudi znala šta se time egzaktno podrazumijeva. "Rida iz poslanikove porodice" kome se konvencionalno zaklinjalo na vjernost i pokornost, zapravo je prvo bio Muhammed, zatim Ibrahim i konačno Ebu El-Abbas. Ali, to se nije javno iskazivalo osim u krajnjoj nuždi, kao što je na primjer uradio Kuhtaba ibn [ebib Et-Tai (132), jedan od abbasijskih vojskovođa za vrijeme revolucije, kada je zapazio ozbiljno negodovanje svojih vojnika zbog pretjerane misterioznosti lidera kome daju prisegu na vjernost i druge njoj pozivaju(87). Abbasijsko rukovodstvo je ovim namjeravalo postići dva cilja: prvi: da ne izgubi solidnu podršku Alevita koja je na samom početku bila presudna; i drugi: da se koliko toliko mirno distancira od uznemiravanja i proganjanja emevijskih vlasti, jer doklegod je propaganda misteriozno koncepirana i nosi u sebi inklinacije prema poslanikovoj familiji, Hašimovićima, dotle će Emevije instinktivno okretati čitavu svoju pažnju prema Alevitima a ne Abbasijama, iz prostog razloga što su prvi za razliku od drugih vazda reprezentirali aktivno krilo opozicije sa ekstremnim militantnim i subverzivnim tendencijama. Tako se na primjer iznosi da je Muhammed ibn Mervan, zadnji emevijski halifa, nakon početka revolucije bez ikakve istrage uhvatio Abdullaha ibn Hasana, jednog od ondašnjih alevitskih vođa, i držao ga odgovornim za sve što se dešavalo. Na kraju je Abdullah jedva živu glavu izvukao.(88)

Nakon uspjeha revolucije, Abbasije su odali priznanje Alevitima za pruženu podršku i pomoč, i nedvojbeno indicirali da je buduća kooperacija s njima itekako dobrodošla i nadasve očekivana. Ebu El-Abbas i Davud ibn Ali su u svojim svečanim govorima u Kufi po ustoličenju prvog na prijestolje hilafeta,

ovo jasno i glasno prononsirali(89). Međutim, kada je na vlast došao El-Mensur, realni osnivač i učvršćivać Abbasijske države, stvari su se radikalno izmijenile. Stavio je Alevitima do znanja da je novoosnovana država ipak samo abbasijska i za njih u sferama upravljanja nema nikako mjesta(90). To ga je nužno ponukalo da se počne sve više i više agresivno i s prijezirom ophoditi prema njima, a zasebno s onima koji su u njegovoj perspektivi predstavljali potencijalnu opasnost novom vladajučem režimu. Neslaganja su napokon eruptirala u oružane pobune, prvo u Medini 145. godine na čelu s Muhammedom, pa onda u Basri iste godine samo nekoliko mjeseci kasnije, na čelu s Ibrahimom, sinovima Abdullaha ibn Hasana.
Ebu Hanifa, imam u vjeri i nauci, ali s jakim simpatijama prema Alevitima, podržavao je njihove pobune protiv abbasijskog političkog establišmenta iz istih pobuda kao i u emevijskoj državi. Nije se slagao sa mnogim njihovim vjerskim, socijalnim, političkim i drugim agendama, i stoga je držao da se stvari u takoreći svakom aspektu življenja putem hrabrog i kontinuiranog naređivanja dobra i odvračanja od zla (el-emr bi el-mažruf ve en-nehj 'an el-munker) moraju pokušati popraviti. Sablja i proljevanje krvi u tom iznurujućem procesu su za njega bili zadnja i najmanje poželjna solucija. Prije toga su se morale iscrpiti i do kraja istrošiti sve druge egzistirajuće alternative. Svaka alternativa, ubrajajući i onu posljednju, se mora pažljivo prostudirati i uskladiti sa okružujućim okolnostima i prospektima uspjeha, jer se porok ne smije (pokušati) istrijebiti na način kojim će se pobuditi porok veći i destruktivniji od prvog(91). A ima li većeg poroka od proljevanja nevine muslimanske krvi i cijepanja njihove do tada relativno zajedničke riječi? U ovom kontekstu je rekao Muhammed a.s.: "Vjernik ne treba nikada sebe ponižavati?" Upitali su ashabi: "Kako to vjernik može sebe poniziti?" Muhammed a.s. je odgovorio: " Kada se izlaže iskušenju onoliko koliko ne može podnijeti(92)." [to se tiče Abu Hanifine podrške alevitskim ustancima svog vremena, on ih zasigurno nije započeo, niti je učestvovao u njihovoj organizaciji i planiranju. On je svojim proklamacijama i djelima pobunjenicima, pošto su ovi već krenuli, u stvari samo želio sreću i uspjeh - zbog odveć u nekoliko navrata ukazanih motiva - nadajući se da će se njihovom pobjedom možda dogoditi željeni pozitivni pomaci napred. Pouzdano je znao da su pobune nezaustavljive i ireverzibilne, pa nije zato ni trebalo gubiti vrijeme na njihovom ometanju. Bodrio ih je, a duboko u duši je bio protiv njih. Bio je radije za reforme mirnim putevima, putevima gdje vjera i nauka vode glavnu riječ, a ne slijepi genealogijski fanatizam i sablja.

1 Vidi: Sijeru ažlami-n-nubelaž, 6/392.
2 Isti izvor, 6/396.
3 Duvelu-l-islam, 1/79. (Izdanje: Daru-l-mežarifi-n-nizamijje, Hajderabad, Indija, 1337.god. po H.)
4 El-Kasimi, Fadlu-l-mubin, str.253.
5 En-Nužmani, cit. djelo, str. 18.

6 Vidi o tome: Eš-Šažrani, El-Mizanu-l-kubra, str. 83 (Izdanje, Hajderabad, Indija, 1394. god. po H.)
7 Ez-Zehebi, Menakibu Ebi Hanife, str. 27. (egipatsko izdanje).
8 Ibn Abdu-l-Berr, Džamižu bejani-l-ilmi ve fadlihi, 1/45. (Izdanje: Daru-l-kitabi-ilmijji, Bejrut, bez godine izdanja).
9 Ebu Zehre, cit. djelo, str. 273.
10 Isto djelo i stranica.
11 Cit. djelo, str. 274.
12 Isto djelo i strana. Uporedi: Eš-Šažrani, El-mizanu-l-kubra, 1/52.
13 Vidi: Ibn Abdu-l-Berr, cit. djelo, 2/131; dr. M. Es-Sibažl, cit. djelo, str. 421 i Ebu Zehre, spomenuto djelo, str. 283.
14 Vidi o tome detaljnu analizu koju je sačinio Imam Ebu Zehre u spomenutoj knjizi, str.272-303.
15 Vidi šire: El-Hadisu ve-l-muhaddisune, str. 285-286.
16 Pogledaj zanimljive zaključke: El-Hadisu ve-l-muhaddisune, str. 286.
17 Ibn Abdu-l-Berr, cit. djelo, 2/163.
18 Uporedi: Mizanu-l-Ižtidal, 4/265.
19 Uporedi ovu činjenicu u istom djelu: 1/ 2-3.
20 Vidi: El-Bejheki, Delailu-n-nubuvve, 1/43-46. (Bejrutsko izdanje, 1405. god. po H.).
21 Provjeri: Mizanu-l-Ižtidal, 1/380.
22 Tirmizi, Kitabu-l-ilel, 5/696. (Štampana zajedno sa njegovim Sunenom).
23 Vidi: Mažrifetu ulumi-l-hadisi, str. 240-249.
24 Minhadžu-s-sunneti-n-nebevijje, 4/194-195.
25 Ebu Džažfer Et-Tahavi bio je hafiz hadisa i jedan od najvećih pravnika hanefijske pravne škole. Umro je 321. god. po Hidžri.
26 Minhadžu-s-sunneti-n-nbebevijje, 1/172-173.
27 Provjeri: Ižlamu-l-muvekkižin, 1/35.
28 En-Nnužmani, Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife fi-l-hadisi, str. 32.
29 Ibn Tejmijje, spomenuto djelo, 3/142. Uporedi: Prethodni izvor, str. 47-48.
30 Uporedi: Minhadžu-s-sunne, 1/167-168; 1/172-173 i 1/215-216.
31 Es-Serhasi, Usulu-l-fikh, 1/350. (Izdanje: Daru-l-kitabi-l-arebi, 1372. god. po H.). Uporedi, također: En-Nužmani, cit. djelo, str. 57.
32 El-Kasani, Bedaži-sanaži fi tertibi-š-šeraži, 2/97. (Egipatsko izdanje, 1327. god. po H.). Uporedi: Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife, str. 58..
33 Vidi: En-Nužmani, cit. djelo, str. 66.
34 Vidi: Ikdu-l-dževheri-s-semin, fi erbežine hadisen, min ehadisi sejjidi-l-murselin, str. 4-6. (egipatsko izdanje, 1322. god. po Hidžri).
35 Pogledaj: Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife, str. 66-67.
36 Vidi o tome opširniju studiju: Mekanetu-l-Imam Ebi Hanife, str. 87-116.
37 Vidi: cit. djelo, str. 88.
38 Hadis bilježi Imam Muhammed b. Hasan u Kitabu-l-asaru, str. 159.
39 El-Albani, Silsiletu-l-ehadisi-d-dažife, 1/572.
40 Vidi: cit. izvor i strana.
41 Vidi, En-Nužmani, cit. izvor, str. 119-122.
42 Ibn Hadžer, Tehzibu-t-tehzib, 4/229.
43 Ed-Dužafaž ve-l-metrukin, str. 226. (Izdanje: Daru-l-kalem, Bejrut, 1985.

godine).
44 Provjeri: Es-Sunenu-l-kubra, poglavlje: Men vekaža ala behimetin, 4/322-323.
45 Vidi, En-Nužmani, isti izvor, str. 128.
46 Džamižu bejani-l-ilmi ve fadlihi, 2/148.
47 En-Nužmani, str. 131-132.
48 Isti izvor, str. 123.
49 Uporedi: Sijeru ažlami-n-nubelaž, 6/403.
50 Vidi o tome: Shibli Nužmani, str. 56 i El-Kasimi, Fadlu-l-mubin, str. 250.
51 Uporedi: Tarihu Bagdad, 13/452-453; Sijeru ažlami-n-nubelaž, 6/403; El-Bidaje ve-n-nihaje, 10/116.
52 Shibli Nužmani, str. 57.
53 El-Bidaje ve-n-nihaje, 10/116.
54 Shibli Nužmani, str.57.
55 Sijeru ažlami-n-nubelaž, 6/403; El-Bidaje ve-n-nihaje, 10/116 i Ebu Zehre, cit. djelo, str. 53.